

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma

Christa Blom

ALAIKÄISEN RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUU

Opinnäytetyö
Maaliskuu 2015

OPINNÄYTETYÖ
Maaliskuu 2015
Liiketalouden koulutusohjelma

Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
013 260 6800

Tekijä
Christa Blom

Nimeke
Alaikäisen rikosoikeudellinen vastuu

Tiivistelmä

Rikosoikeudellinen vastuu alkaa Suomessa 15-vuotiaana. Tämä tarkoittaa, että alle 15-vuotiaat ovat syyntakeettomia, eikä heitä voida tuomita rangaistukseen teoistaan. He voivat kuitenkin joutua muihin kuin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, kuten vahingonkorvausvastuuseen. 15–17-vuotiaita voidaan rangaista, mutta heidän rangaistuksensa ovat pääasiassa normaalia lievempiä.

Tässä opinnäytetyössä käsitellään alaikäisiin kohdistuvia rangaistuksia ja vahingonkorvausvelvollisuutta. Opinnäytetyön tarkoituksena on vastata tärkeimpiin tutkimuskysymyksiin, eli minkälaisiin rangaistuksiin alaikäinen voidaan tuomita ja mikä on heidän vahingonkorvausvelvollisuutensa. Aluksi perehdytään kuitenkin alaikäisten rikollisuuden syihin ja yleisimpiin rikoksiin.

Aihe on ajankohtainen, koska alaikäisten rikollisuudesta on keskusteltu mediassa paljon viime aikoina. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä on lainopillinen kirjoituspöytä tutkimus, jonka mukaan tutkimuksen on perustuttava voimassa oleviin oikeuslähteisiin.

Kieli
suomi

Sivuja 56

Asiasanat

alaikäinen, rikosoikeus, rikos, vahingonkorvaus, vastuu

THESIS
March 2015
Degree Programme in Business
Economics

Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
FINLAND
013 260 6800

Author
Christa Blom

Title
Minors' Criminal Responsibility

Abstract

The criminal responsibility in Finland begins at the age of 15. This means that children under 15 years cannot be sentenced to a punishment for their actions. They may still be subject to other than criminal penalties, such as liability for damages. 15 to 17 years of age can be punished, but their punishments are mainly milder.

This thesis deals with the penalties and liability for damages that focus on minors. The purpose of this study is to answer the main research questions of what kind of penalties can be imposed to a minor and their liability for damages. However, at the beginning, the study focuses on the crime causes of minors and their most common crimes.

The topic is timely, since minors' crimes have been widely discussed in the media lately. The thesis research method is a legal desk study, according to which the study is based on the existing legal sources.

Language
Finnish

Pages 56

Keywords

minor, criminal law, crime, indemnity, responsibility

Sisältö

1	Johdanto	1
2	Alaikäisten tyypillisimmät rikokset	3
3	Rikosoikeudellinen vastuu	8
3.1	Vastuuperusteet.....	9
3.2	Vastuuvapausperusteet	12
4	Alaikäiseen kohdistuvat rangaistukset	14
4.1	Nuorten seuraamusjärjestelmä	15
4.2	Sakko.....	18
4.3	Nuorisorangaistus.....	20
4.4	Ehdollinen vankeus.....	22
4.5	Yhdyskuntapalvelu.....	25
4.6	Valvontarangaistus	27
4.7	Ehdoton vankeus	29
4.8	Toimenpiteistä luopuminen	32
5	Alaikäisen vahingonkorvausvelvollisuus	33
5.1	Vahingon aiheuttajan korvausvastuu	35
5.2	Korvattava vahinko	38
5.2.1	Henkilövahingot	40
5.2.2	Esinevahingot	43
6	Pohdinta.....	44
	Lähteet.....	49

1 Johdanto

Lapsuus ja nuoruus ovat kasvun ja kehityksen aikaa, sekä toisinaan myös epävakauden ja kapinoinnin aikaa. Alaikäisten tekemiä rikoksia voidaan usein pitää kehitykseen kuuluvana, ohimenevänä vaiheena. Lapsilla rikokset ovat usein vahingontekoja, joita tehdään ajattelemattomuudesta tai jotka on tarkoitettu harmittomiksi keposiksi. Nuorilla taas rikokset ovat harkitumpia, mutta taustalla on usein näyttämisenhalua ja ryhmän aiheuttamaa painetta. (Honkatukia & Kivi-vuori 2006, 1.)

Rikosoikeudellinen vastuu alkaa Suomessa 15-vuotiaana. Tämä tarkoittaa sitä, että alle 15-vuotias henkilö on syyntakeeton, eikä häntä voida syyttää tai tuomita rikoksesta. Alle 15-vuotiaat ovat kuitenkin vahingonkorvausvastuullisia ja joutuvat rikoksen tehdessään automaattisesti tekemisiin lastensuojelun kanssa. 15–17-vuotiaiden tekemät rikokset käsitellään tavallisessa rikosprosessissa. Pääasiassa alaikäistä rangaistaan kuitenkin lievemmin kuin täysi-ikäistä. (Lappi-Seppälä 2000, 211–212.)

Rikoksen seuraamuksena määrätyn rangaistuksen lisäksi rikosentekijä joutuu usein vahingonkorvausvastuuseen aiheuttamastaan vahingosta. Rikosoikeus ja vahingonkorvausoikeus liittyvätkin hyvin vahvasti toisiinsa, koska rikosoikeudellinen rangaistusvaatimus ja yksityisoikeudellinen vahingonkorvausvaatimus käsitellään pääsääntöisesti samassa rikosprosessissa. (Melander 2010, 4.) Tästä syystä onkin luontevaa, että opinnäytetyössäni alaikäisen rikosoikeudelliseen vastuuseen kuuluu myös vahingonkorvausvastuu.

Opinnäytetyö käsittelee alaikäisen, eli alle 18-vuotiaan henkilön rikosoikeudellista vastuuta. Opinnäytetyössä lapsella tarkoitetaan alle 15-vuotiasta henkilöä ja nuorella 15–17-vuotiasta henkilöä. Opinnäytetyö keskittyy alaikäiselle rikoksista aiheutuviin rikosoikeudellisiin ja vahingonkorvauksellisiin seuraamuksiin. Päämääränä on selvittää, missä tapauksissa lapsi tai nuori joutuu korvaamaan aiheuttamansa vahingon ja minkälaisiin rangaistuksiin tämä voidaan tuomita. Alkuun on kuitenkin hyvä kartoittaa alaikäisten tyypillisimpiä rikoksia, syitä niiden

tekemiseen ja rikoksen yleistä rakennetta vastuuperusteista vastuuvapausperusteisiin.

Valitsin opinnäytetyöni aiheeksi alaikäisen rikosoikeudellisen vastuun, koska koen sen tärkeäksi, ajankohtaiseksi ja mielenkiintoiseksi. Alaikäisten tekemistä rikoksista ja vahingonteoista uutisoidaan paljon etenkin sanomalehdissä ja aihe tuntuu aina synnyttävän paljon keskustelua. Alaikäisten tekemät rikokset herättävätkin ihmisessä yleensä voimakkaampia tunteita kuin aikuisten tekemät rikokset. Mielestäni lapsia, nuoria ja heidän vanhempiaan tulisi perehdyttää alaikäisen rikosoikeudellisen vastuun periaatteisiin.

Rikosoikeus on oma oikeudenalansa, joka määrittelee rikosvastuun yleiset edellytykset, rangaistavaksi säädetty teot, niistä seuraavat rangaistukset ja rangaistuksen täytäntöönpanon. Rikosprosessissa nämä kaikki rikosoikeuden osat toteutuvat arkielämässä. (Melander 2010, 3–4.) Rikosprosessia ja sen käsittämää esitutkintaa, syyteharkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa ei käsitellä tässä opinnäytetyössä.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä on lainopillinen kirjoituspöytä tutkimus. Lainopillisen tutkimuksen tehtävänä on vastata tutkimuskysymykseen voimassa olevan oikeusjärjestyksen mukaan. Keskeistä on myös tulkita voimassa olevaan oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä ja niiden sisältöä. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka perustuu voimassa oleviin oikeuslähteisiin. Lainopillisessa tutkimuksessa oikeuslähteitä tulee käyttää etusija- ja käyttöjärjestyssääntöjen osoittamassa järjestyksessä. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20.)

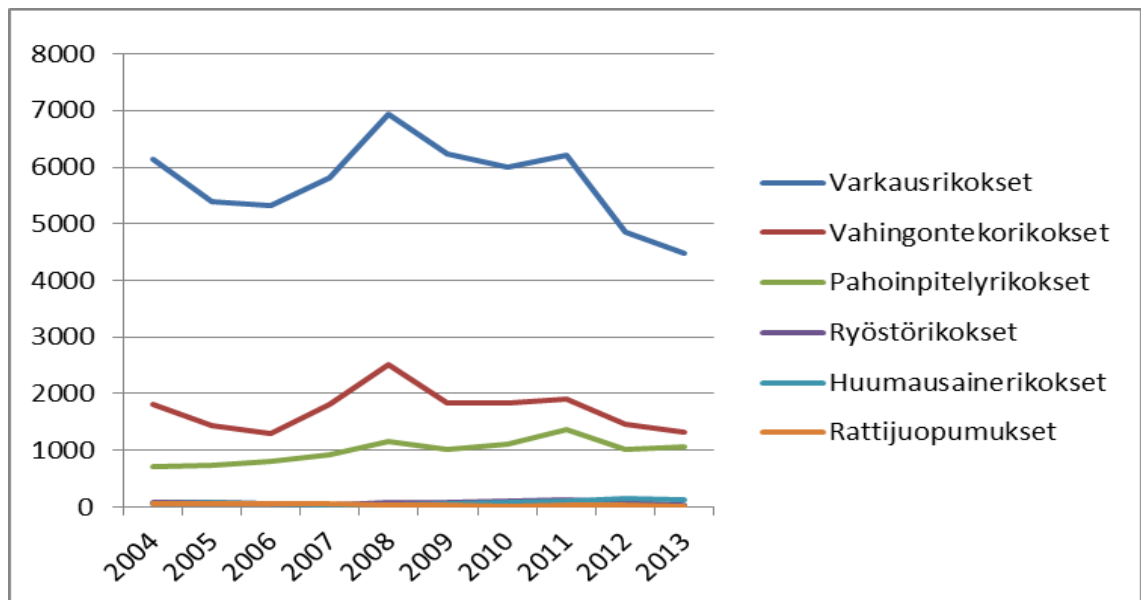
Oikeuslähteiksi luetaan etenkin lait, säädökset ja niiden valmisteluaineisto, oikeustapaukset ja oikeuskirjallisuus. Edellä mainitut lähteet voidaan jakaa niiden velvoittavuuden mukaan kolmeen ryhmään: vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. (Husa ym. 2008, 32–33.)

2 Alaikäisten tyypillisimmät rikokset

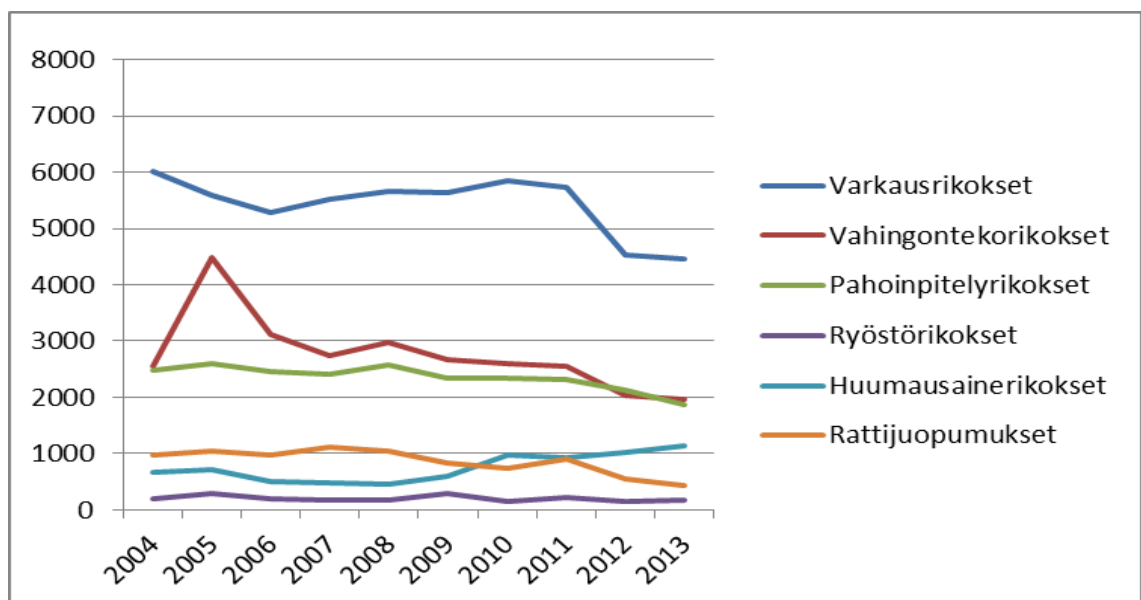
Rikosten tekemisen kannalta nuoruus on aktiivisinta aikaa. Etenkin omaisuus- ja väkivaltarikokset ovat tyypillisimpiä nuorille ja varhaisaikuisille. Rikollisuus ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti nuorten kesken ja rikosten tekeminen onkin keskittynyt entistä enemmän samoille tekijöille (HE 229/2009 vp, 5). Suuria rikosmääriä tekeviä nuoria on vain pieni joukko. Nuoret rikosentekijät jaetaan yleensä niihin, joiden rikoskäyttäytyminen rajoittuu vain nuoruusaikaan ja niihin, joiden rikoskäyttäytyminen jatkuu lähes koko elämän. (Harrikari 1999, 23.)

Suurin osa nuorten rikoksista liittyy vapaa-ajanviettoon, alkoholiin ja ikärajoja koskeviin säännöksiin (Salmi 2015). Yleisimpiä poliisin tietoon tulleita nuorten tekemiä rikoksia ovat varkaudet, vahingonteot, rattijuopumukset, kulkuneuvon kuljettamiset oikeudetta, moottorikulkuneuvon käyttövarkaudet ja luvattomat käytöt sekä pahoinpitelyt. Tilastojen mukaan ikäluokan kokoon nähden 15–20-vuotiaat ovat aktiivisimmin rikoksia tekevä ikäryhmä. (HE 229/2009 vp, 5.) Alle 15-vuotiaiden rikoksista suurin osa on varkauksia ja näpistyksiä. Harrikarin mukaan tyypillinen varastamisvaihe alkaa 13-vuotiaana ja päättyy 14-vuotiaana. (Harrikari 1999, 23.) Rikokset, joita alaikäiset harvemmin tekevät, ovat suunnitelmallisuutta vaativat rikokset kuten petokset, kavallukset ja talousrikokset. Myös henkirikokset ovat alaikäisten keskuudessa hyvin harvinaisia. (Salmi 2015.)

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (2014) on tilastoinut lasten ja nuorten syyllisiksi epäiltyjen absoluuttiluvut vuosilta 2004–2013. Tilastojen mukaan varkausrikokset, eli varkaudet, näpistykset ja törkeät varkaudet, ovat olleet kyseisellä aikavälillä alle 15-vuotiaiden lasten sekä 15–17-vuotiaiden nuorten eniten tekemiä rikoksia. Kuvioista 1 ilmenee, että seuraavaksi yleisimmät rikokset alle 15-vuotiaiden joukossa ovat olleet järjestyksessään vahingontekorikokset, pahoinpitelyrikokset, ryöstörikokset, huumausainerikokset ja rattijuopumukset. Kuvion 2 mukaan järjestys on 15–17-vuotiaiden kohdalla ollut muutoin sama, mutta huumausainerikoksia ja rattijuopumuksia on ollut enemmän kuin ryöstörikoksia.

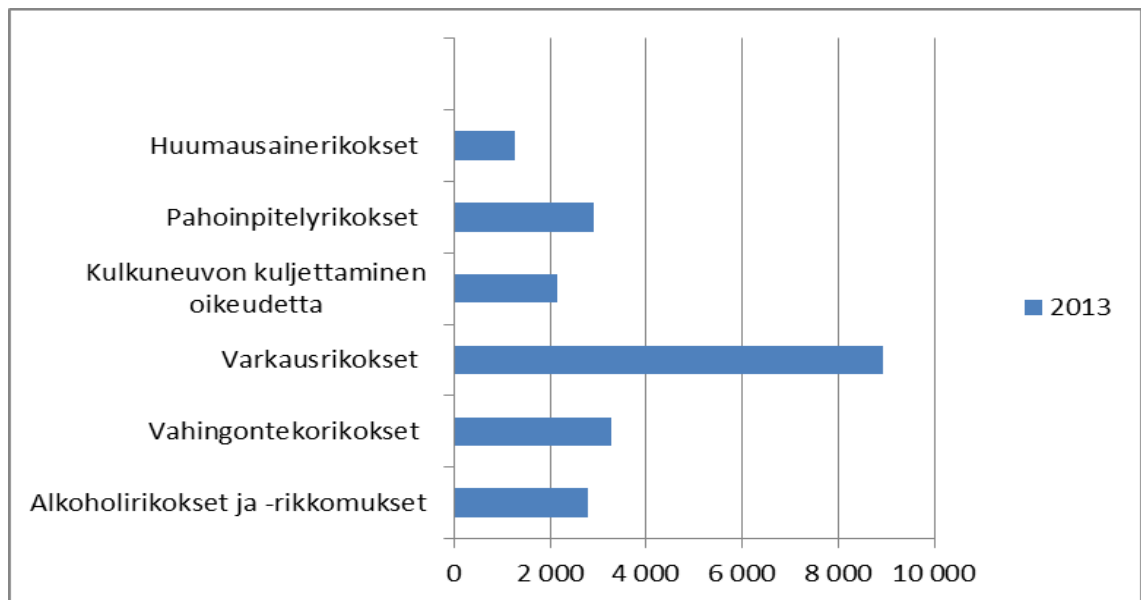
Kuvio 1. Alle 15-vuotiaiden rikollisuus 2004–2013. Syylliseksi epäilty. (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2014.)

Kuvio 2. 15–17-vuotiaiden rikollisuus 2004–2013. Syylliseksi epäilty. (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2014.)

Kuvioista voidaan havaita, että lasten ja nuorten rikollisuus on ollut laskussa ainakin viimeisen parin vuoden aikana. Ainoastaan huumausainerikokset ovat lisääntyneet sekä alle 15-vuotiaiden että 15–17-vuotiaiden ikäryhmissä. Lisäksi kuvioista ilmenee, että nuoret tekevät enemmän rikoksia kuin lapset. Tästä poikkeaa kuitenkin varkausrikokset, jotka ovat hieman yleisempiä alle 15-vuotiaiden keskuudessa.

Kuvioon 3 on merkitty Salmen (2014, 209) keräämien tietojen mukaisesti kuusi alaikäisten eniten tekemää rikosta vuodelta 2013. Siihen merkityt rikokset poikkeavat osittain kuvioiden 1 ja 2 rikoksista. Kolmena yleisempänä rikoksena on kuitenkin edelleen varkausrikokset, vahingontekorikokset ja pahoinpitelyrikokset. Prosentuaalisesti kaikkiin poliisin tietoon vuonna 2013 tulleisiin rikoksiin verrattuna alaikäisten osuus on ollut merkittävin alkoholirikoksissa ja -rikkomuksissa (62 %) sekä vahingonteoissa (26 %).

Kuvio 3. Alaikäisten eniten tekemät rikokset vuonna 2013. Syylliseksi epäillyt. (Salmi 2014, 209.)

Tilastotiedot ja kuvioista ilmenevät luvut ovat suuntaa antavia, sillä suuri osa alaikäisten tekemistä rikoksista ei tule poliisin tai muun viranomaisen tietoon, eikä näin ollen näy rikostilastoissa. Tällaista rikollisuutta kutsutaan piilorikollisuudeksi. (Salmi 2015.) Piilorikollisuuslukujen mukaan vain murto-osa alaikäisistä rikosentekijöistä jää kiinni rikoksestaan. Suomessa noin 5 prosenttia nuorista on vuosittain epäiltynä rikoslakirikoksesta, mikä tarkoittaa, että vain kahdeskymmenes osa nuorista jää kiinni teostaan. (Marttunen 2008, 191.) Alle 15-vuotiaiden piilorikollisuuden syynä voi olla esimerkiksi se, että asianomistaja ei tee rikosilmoitusta lapsen rikoksesta, koska alle 15-vuotiasta ei voida tuomita rangaistukseen. Lisäksi alaikäisten kohdalla muut menettelytavat, kuten sovittelu ovat yleisiä. (Harrikari 1999, 23.)

Nuorten piilorikollisuudesta saadaan osittain tietoa erilaisilla kyselytutkimuksilla. Kyselytutkimukset vahvistavat poliisin tietoon tulleiden rikosten tilastoja. Niiden mukaan nuorten tyypillisimpiä rikoksia ovat myymälävarkaudet, koulusta varastaminen, vahingonteot, lievä väkivalta ja liikennerikkomukset. Nykypäivänä yhdeksi yleisimmäksi rikolliseksi teoksi nuorten keskuudessa on noussut luvattoman musiikin lataaminen ja jakaminen internetissä. Kyselytutkimusten mukaan noin joka kymmenes 15–16-vuotias on yhden vuoden aikana varastanut kaupasta, ajanut humalassa moottoriajoneuvoa, tuhonnut omaisuutta tai käyttänyt lieviä huumausaineita. (Salmi 2015.)

Miksi rikoksia sitten tehdään? Rikosten tekeminen nuoruusiässä on melko yleistä ja sitä voidaankin pitää nuoruuteen kuuluvana kokeiluvaiheena. Alaikäisten tekemät rikokset ovat usein melko lieviä. Yleensä rikosten tekeminen alkaa murrosiän tienoilla ja päättyy varhaisaikuisuudessa elämän muutosten, kuten työllistymisen tai opiskelupaikan saamisen myötä. Koko elämän ajan jatkuva rikoskäyttäytyminen on harvinaista ja siihen viittaavat ominaisuudet voivat ilmetä jo varhaisessa vaiheessa ongelmakäyttäytymisenä, kuten aggressiivisuutena ja sosiaalisen kanssakäymisen vaikeutena. (Salmi 2015.) Miesten rikosalttius on keskimääräisesti naisia korkeampi ja rikollisuus huipentuu tyypillisesti nuoruusiässä (Kivivuori 2011).

Nuorisoriikollisuuden määrään selkeästi vaikuttavia tekijöitä ovat tänä päivänä ainakin lisääntynyt huumausaineiden käyttö, alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu sekä perheiden rikkoutuminen ja useiden perheiden taloudellisen aseman heikentyminen. (HE 229/2009 vp, 5.) Lisäksi yksilön rikosalttiuuteen voivat vaikuttaa monet yksilökohtaiset ja sosiaaliset riskitekijät sekä niiden vuorovaikutus. Riskitekijät lisäävät rikoksiin syyllistymisen todennäköisyyttä, mutta eivät välttämättä johda rikoksiin. Riskitekijöiden kasaantuminen voi kuitenkin lisätä rikosten tekemisen todennäköisyyttä. Kivivuoren mukaan rikollisuuteen voivat vaikuttaa esimerkiksi yksilön vakaat ominaisuudet, sosiaalinen huono-osaisuus, oppimisvaikeudet, kontrollin puute, leimaaminen ja tilaisuusrakenne. (Kivivuori 2011.)

Rikollisuuteen vaikuttavilla yksilön vakailta ominaisuuksilla tarkoitetaan yksilöiden välisiä eroja esimerkiksi persoonallisuudessa. Aggressiivisuudella, impulsiivisuudella, heikolla itsekontrollilla ja päihdehakuisuudella voi olla suuri vaikutus rikosalttiuteen. Nämä vaikutukset kanavoituvat yksilön temperamentin kautta ja ilmenevät vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Perimällä voi olla osin vaikutusta näihin yksilökohtaisiin eroihin. Persoonallisuuden piirteiden lisäksi kognitiiviset ongelmat, kuten oppimisvaikeudet voivat altistaa rikosuralle. (Kivivuori 2011.) Väkivaltaisen käyttäytymisen osalta keskeinen merkitys on rikosentekijän kasvuoloilla sekä päihde- ja mielenterveysongelmilla (HE 229/2009 vp, 5).

Sosiaalisella huono-osaisuudella eli köyhyydellä, opituilla tavoilla ja yhteiskunnan eriarvoisuudella on katsottu olevan vaikutusta rikosalttiuteen. Köyhyys voi vaikuttaa perheeseen niin, että vanhemmat eivät välttämättä jaksaa ja pysty valvomaan lastaan tarvittavalla tavalla ja näin lapsi ajautuu rikoksen tielle. (Kivivuori 2011.) Köyhimpien perheiden lapset tekevät tilastojen mukaan enemmän rikoksia kuin muut samanikäiset. Ero näkyy selvemmin omaisuus- kuin väkivaltarikollisuudessa. Ei kuitenkaan voida täysin varmaksi sanoa, että nimenomaan köyhyys olisi rikollisuuden syy. (Marttunen 2008, 101.)

Osin lasten ja nuorten rikoksissa, myös vakavissa rikoksissa, vaikuttavat suuresti sattuma sekä seura (HE 229/2009 vp, 5). Rikollisia tapoja ja asenteita sekä rikoksen tekotapoja opitaan yleensä ryhmissä ja rikosaktiiviset yksilöt hakeutuvatkin helposti toistensa seuraan. Ryhmässä jäseniä kannustetaan rikollisuuteen ja rikollisuutta pyritään puolustelemaan kaikin keinoin. (Kivivuori 2011.) Alaikäiselle perhe ja ystäväpiiri ovat tärkeimmät vaikuttajälähteet, mutta rikollisia tapoja voidaan oppia myös esimerkiksi mediasta (Marttunen 2008, 98).

Koulutus, työelämä ja perhe tarjoavat yksilölle tietynlaista tarvittavaa kontrollia. Näistä kontrollinlähteistä irtaantuminen ja siitä seuraava kontrollin puute voivat lisätä rikosalttiutta. (Kivivuori 2011.) Tietynlaista sosiaalista kontrollia tarjoavat virallisesti esimerkiksi rikoslaki ja epävirallisesti esimerkiksi vanhempien määrämät kotiintuloajat tai rangaistukset (Marttunen 2008, 97).

Rikolliseksi leimautuminen voi vaikeuttaa henkilön työllistymistä ja muuttaa myös henkilön käsitystä itsestään. Näistä syistä rikollisuuskierrettä voi olla vaikeaa saada katkeamaan. (Kivivuori 2006, 176.) Tilaisuusrakenteella tarkoitetaan, että kun motivoitunut yksilö kohtaa sopivan uhrin tai kohteen valvomattomassa tilanteessa, on rikokselle otollinen hetki tapahtua. Siksi rikollisuuden määrään vaikuttaa myös rikostilaisuuksien määrä. Esimerkiksi valvontaa lisäämällä voitaisiin vaikuttaa rikollisuuden määrään. (Kivivuori 2011.)

3 Rikosoikeudellinen vastuu

Rikos on tunnusmerkistön määrittämä oikeudenvastainen teko, joka osoittaa tekijässään syyllisyyttä. Rikos voidaan määritelmän mukaan jakaa kolmeen osaan: tunnusmerkistönmukaisuuteen, oikeudenvastaisuuteen ja syyllisyyteen. Tunnusmerkistö määrittelee rikoksen yleisen rakenteen. Jos teko tai laiminlyönti ei toteuta mitään rikoslaissa tai muualla lainsäädännössä säädettyä rikostunnusmerkistöä, rikosta ei ole tapahtunut ja rikosvastuu sulkeutuu pois jo tällä perusteella. (Melander 2010, 87–88.)

Teon oikeudenvastaisuuden voi poistaa myös vastuuvapausperusteet, tai niin sanotut oikeuttamisperusteet, kuten hätävarjelu tai pakkotila. Rikosoikeudellinen vastuu ei perustu pelkästään tunnusmerkistön mukaiseen käyttäytymiseen, vaan teon on aiheutettava tekijässään syyllisyyttä. Syyllisyys käsittää syyntakeisuuden, syyksiluettavuuden ja moitittavuuden. Syyntakeisuudella tarkoitetaan tekijän olevan psyykkisesti tarpeeksi kypsä ymmärtämään tekonsa ja syyksiluettavuudella teon tahallisuutta tai tuottamuksellisuutta. Lisäksi tekijän on tullut toimia siinä määrin moitittavasti, että teko voidaan katsoa hänen syykseen. (Melander 2010, 89–90.)

3.1 Vastuuperusteet

Rikoslain (39/1889) 3 luku käsittelee rikosoikeudellisen vastuun yleisiä edellytyksiä. Laillisuusperiaatteen mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Myös rangaistuksen tai muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin. Lain mukaan rikokseen tulee soveltaa sitä lakia, joka on ollut voimassa rikoksen tekohetkellä. Jos rikosta tehdessä on ollut voimassa toinen laki kuin tuomittaessa, tulee rikokseen soveltaa uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaisi lievempään lopputulokseen. (1–2 §.) Laillisuusperiaatteesta säädetään myös perustuslain (731/1999) 8 §:ssä.

Rikoslaki määrittelee yhdeksi rangaistusvastuun edellytykseksi syyntakeisuuden. Lain mukaan tekijän on oltava teon hetkellä viisitoista vuotta täyttänyt ja syyntakeinen. (3:4.1 §.) Sekä syyntakeisuuden että rikosoikeudellisen vastuun ikäraja on 15 vuotta ja ne kulkevatkin käsi kädessä. Perusteena tälle 15-vuoden ikärajalle on iän tuoma henkinen kypsyys, jota on katsottu 15-vuotiaalta ja tätä vanhemmalta voitavan jo edellyttää. (HE 44/2002 vp, 46–47). Henkilö ei kuitenkaan ole rikosoikeudellisesti vastuunalainen vielä sinä päivänä, kun hän täyttää 15 vuotta, vaan vasta seuraavan vuorokauden alusta lukien (Tapani & Tolvanen 2013, 362).

KKO 2010:77

Tapauksessa kysymys oli siitä, katsotaanko A:n olevan rikosoikeudellisessa vastuussa rikoksistaan, jotka hän oli tehnyt sinä päivänä, kun hän oli täyttänyt 15 vuotta. Käräjäoikeudessa A oli tuomittu alaikäisenä tehdyistä varkauden yrityksestä, vahingonteosta, varkaudesta, pahoinpitelystä, pahoinpitelyn yrityksestä ja ryöstöstä neljän kuukauden ehdolliseen vankeuteen. Näistä rikoksista varkauden yritys ja vahingonteko oli tehty sinä päivänä, kun A oli täyttänyt 15 vuotta. Korkeimmassa oikeudessa tuomio pyydettiin purkamaan näiltä osin. Oikeuskirjallisuuden ja vakiintuneen käytännön mukaan on katsottu, että rikosoikeudellisesti merkityksellinen ikä täyttyy syntymäpäivän päättyessä. Näin ollen katsottiin, ettei A

ollut tekohetkellä rikosoikeudellisessa vastuussa teostaan ja käräjäoikeuden tuomio purettiin kyseisten rikosten osalta.

Hallituksen esityksen (44/2002 vp) mukaan rangaistusvastuu edellyttää tekijän psyykkistä terveydentilaa ja henkistä kypsyyttä koskevien vähimmäisedellytysten täyttymistä (46). Syyntakeeton voi olla henkilö, joka ei rikoksen tekohetkellä pysty ymmärtämään teon tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta mielisairauden, syvän vajaamielisyyden tai muun mielenterveyden häiriön vuoksi. Päihtymyksen tai muun itse aiheutetun, tilapäisen tajunnan häiriön alaista henkilöä ei lueta syyntakeettomaksi, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. (Rikoslaki 3:4 §.) Mikäli jokin vaadittavista edellytyksistä jää täyttämättä, on henkilö syyntakeeton. Syytetyn syyntakeettomuus voidaan tarpeen mukaan selvittää erityisessä mielentilatutkimuksessa. (HE 44/2002 vp, 46, 49.)

Rangaistusvastuun edellytyksenä on syyntakeisuuden lisäksi tahallisuus ja tuottamus. (Rikoslaki 3:5 §.) Myös laiminlyönnistä voidaan rangaista, jos siitä on rikoksen tunnusmerkistössä erikseen säädetty. Rikoslain mukaan ”laiminlyönti on rangaistava myös, jos tekijä on jättänyt estämättä tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen, vaikka hänellä on ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen.” (3:3 §.) Vastuuseen voi siis joutua paitsi seurauksen aktiivisella tekemisellä aiheuttanut myös henkilö, jolla oli erityinen velvollisuus estää tuon seurauksen syntyminen. Tällainen velvollisuus voi perustua esimerkiksi 1) virkaan, toimeen tai asemaan, 2) tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen, 3) tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen, 4) tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan tai 5) muuhun niihin rinnastettavaan syyhyn. (HE 44/2002 vp, 13–14.)

Tapani & Tolvanen (2013, 152) määrittelevät teon ja laiminlyönnin seuraavasti: ”Teko tarkoittaa sitä, että tekijä tekee jotakin, jonka tekemättä jättäminen estäisi tunnusmerkistön täyttymisen. Laiminlyönti merkitsee puolestaan sitä, että tekijä ei tee jotakin, joka estäisi tunnusmerkistön täyttymisen.” Esimerkkeinä varsinaisesta rikossäännöksen määräykseen perustuvasta laiminlyöntirikoksesta on törkeän rikoksen ilmoittamatta jättäminen ja avun antamatta, tai hankkimatta jättäminen hengenvaarassa olevalle (153).

Tahallisuus on syyksiluettavuuden raskain muoto (HE 44/2002 vp, 15). Tahalliseksi rikoslaissa määritellään teko, jonka seuraus on tarkoitettu toteutuvan tai sen toteutumista on pidetty varmana, varsin todennäköisenä tai tarkoitettuun seuraukseen varmasti liittyvänä (3:6 §). Tahallisuus voidaan jakaa tarkoitustahallisuuteen, varmuustahallisuuteen ja todennäköisyystahallisuuteen. Tarkoitustahallisuus on kyseessä, kun tekijä on nimenomaisesti pyrkinyt aiheuttamaansa seuraamukseen. Varmuus- ja todennäköisyystahallisuus taas kuvaavat sitä, että tekijä on pitänyt tunnusmerkistön toteutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Teon tahallisuutta voidaan tutkia myös käyttäen apuna tekijän tahtoon, tietoon ja asennoitumiseen liittyviä seikkoja. Tahallisuusvastuu on perusteltua esimerkiksi, jos tekijä pyrkii vahingoittamaan toista tai loukkaa tietoisesti toisen oikeudellisesti suojattuja etuja ja osoittaa tällä tavalla erityistä vihamielisyyttä ja piittaamattomuutta. (HE 44/2002 vp, 16, 72.)

Tuottamuksella tarkoitetaan huolimattonta tekoa, jolla tekijä rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, jota hän olisi kyennyt noudattamaan. Tuottamus jaetaan usein tietoiseen ja tiedottomaan tuottamukseen. (Rikoslaki 3:7 §.) Tietoinen tuottamus viittaa tietoiseen riskin ottoon, jossa tekijä toimii siitäkin huolimatta, että kokee tunnusmerkistön toteutumisen mahdolliseksi. Tiedoton tuottamus on taas tiedotonta riskinottoa, jossa tekijä ei miellä tunnusmerkistön toteutumista mahdolliseksi tai ole edes ymmärtänyt ajatella asiaa. Huolimattomuus voidaan katsoa myös törkeäksi huolimattomuudeksi eli törkeäksi tuottamukseksi. Törkeäksi tuottamukseksi hallituksen esityksessä katsottiin "hyvin tärkeiden huolellisuusvelvoitteiden rikkominen huolimattomuudesta, joka osoittaa erityistä välinpitämättömyyttä näitä velvoitteita kohtaan" ja "tietoinen riskinotto, joka ei kuitenkaan ole tahallisuutta". (HE 44/2002 vp, 90–91.) Jos teko katsotaan enemmän tapaturmaksi kuin tuottamukseksi, ei siitä rangaista (Rikoslaki 3:7 §).

Mikäli rikosentekijä on alle 15-vuotias tai syyntakeeton, ei teon tahallisuudella, tuottamuksella tai laiminlyönnillä ole enää merkitystä rangaistusvastuun syntymisen kannalta. Vahingonkorvausvastuuta pohdittaessa ne ovat kuitenkin merkittäviä tekijöitä.

3.2 Vastuuvapausperusteet

Rikoslain 4 luvussa määritellään vastuuvapausperusteet, joilla tarkoitetaan erilaisia rangaistusvastuun poistavia perusteita. Ne voivat vaikuttaa merkittävästi rangaistuksen kovuuteen tai vahingonkorvauksen määrään, ja parhaimmassa tapauksessa teko voidaan jättää kokonaan rankaisematta. Rikosoikeudelliset vastuuvapausperusteet jaetaan pääasiallisesti oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteisiin. Oikeuttamisperustetta sovellettaessa teko katsotaan oikeudenmukaiseksi ja anteeksiantoperuste poistaa tekijän syyllisyyden. Näistä erillään on vastuuvapausperusteisiin vielä sisällytetty tunnusmerkistöerehdys ja kieltoerehdys, joista tunnusmerkistöerehdys kumoaa teon tahallisuuden ja kieltoerehdys alentaa tekijän syyllisyyttä. (HE 44/2002 vp, 16).

Rikoslain mukaan teko ei ole tahallinen, jos tekijä ei ole teon hetkellä selvillä kaikista niistä seikoista, jotka voivat johtaa rikoksen tunnusmerkistön toteutumiseen, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta. Tunnusmerkistöerehdyksen tehdessään tekijä ei siis välttämättä ymmärrä, että rikos on tapahtumassa. Teko voi kuitenkin täyttää tuottamuksellisen teon eli huolimattomuuden tunnusmerkit, jolloin tekijä ei vältty rikosoikeudelliselta vastuulta. (4:1 §.) Tunnusmerkistöerehdyksessä tekijä voi erehtyä teon kohteesta tai teon rangaistavuudesta. Esimerkiksi metsästäjä voi erehtyä siitä, onko kiväärin tähtäimessä hirvi vai sienestäjä. (HE 44/2002 vp, 105.) Erehdys voi tapahtua myös, jos tekijä erehtyy sellaisesta seikasta, jota rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää (Tapani & Tolvanen 2004, 59).

Kieltoerehdyksessä tekijä voi rikoslain mukaan erehtyä pitämään tekoaan sallittuna esimerkiksi lain puutteellisuuden, virheellisyyden tai vaikeaselkoisuuden vuoksi, viranomaisen virheellisen neuvon, tai muun näihin rinnastettavan seikan vuoksi. Jos erehtymistä voidaan pitää anteeksiannettavana edellä mainittujen seikkojen vuoksi, on tekijä kieltoerehdyksen nojalla rangaistusvastuusta vapaa. (4:2 §.) Tekijä voi vedota kieltoerehdykseen saamansa virheellisen ohjeen tai lain puutteellisuuden takia. Harvoin kuitenkaan löytyy tapauksia, joissa tekijä vapautettaisiin kokonaan rikosoikeudellisesta vastuusta kieltoerehdyksen perusteella. Erehdykseen ei voida vedota, kun kyseessä on esimerkiksi henkeen ja

terveyteen kohdistuvat rikokset tai seksuaalirikokset. Selkeä kieltoerehdys on kysymyksessä esimerkiksi tapauksessa, jossa tien varteen on asennettu väärät tai virheelliset liikennemerkkit ja tekijä niitä noudattamalla syyllistyy liikennesääntöjen rikkomiseen. (Tapani & Tolvanen 2004, 76–77.)

Rikoslain mukaan ”aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.” Hätävarjelun rajatkin ylittäessään tekijä on rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteisiin nähden tekijältä ei olisi voitu vaatia muunlaista suhtautumista, otettaessa huomioon etenkin hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys. (4:4 §.) Vähäarvoisen edun pelastamiseksi ei ole kuitenkaan lupa aiheuttaa esimerkiksi vakavia henkeen tai terveyteen kohdistuvia vammoja (HE 44/2002 vp, 17). Hätävarjelussa puolustusteko kohdistetaan hyökkääjään ja sillä pyritään yleisimmin suojaamaan yksilön perusoikeuksia kuten henkeä, terveyttä, vapautta ja omaisuutta (Tapani & Tolvanen 2013, 311).

Rikoslain määrittelemässä pakkotilassa jokin oikeudellisesti suojattu etu voidaan joutua uhraamaan, jotta voidaan itse pelastua tai pelastaa toinen oikeudellisesti suojattu etu pakottavalta ja välittömästi uhkaavalta vaaralta. Pakkotilan nojalla tehdyssä teossa tulee ottaa huomioon pelastettava etu verrattuna teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatuun ja suuruuteen. (4:5 §.) Pakkotilan ja hätävarjelun erona on, että hätävarjelutilanteessa oikeushyvää uhkaa aina oikeudeton hyökkäys, kun taas pakkotilassa vaara aiheutuu muusta syystä. Pakkotilaan johtava vaara voi johtua esimerkiksi luonnonilmiöstä, onnettomuudesta tai eläimen hyökkäyksestä. (HE 44/2002 vp, 119.) Pakkotilassa puolustusteko kohdistuu muuhun henkilöön kuin hyökkääjään. Pakkotilateolla suojellaan yleensä yksilön oikeudellisesti suojattuja etuja kuten henkeä, terveyttä, vapautta ja omaisuutta. (Tapani & Tolvanen 2013, 334–335.)

4 Alaikäiseen kohdistuvat rangaistukset

Rikoslain kieltojen ja käskyjen tehosteena on rangaistusuhan määräävä rikossäännös, joka koostuu rikoksen nimestä, tunnusmerkistöstä ja rangaistussäännöksestä. Rikoksen tunnusmerkistö määrittelee rangaistuksen uhalla kielletyn teon, eli menettelyn. (Tapani & Tolvanen 2011, 8.) Tunnusmerkistössä on usein mainittu myös rikoksen konkreettinen kohde eli teko-objekti, esimerkiksi toisen ihmisen henki. Lisäksi rikoksen tekotapaa on voitu kuvata yleisluontoisesti tai yksityiskohtaisesti. (Koskinen 2008, 33–34.) Rangaistussäännös määrittelee minkälainen rangaistus teosta voidaan tuomita (Tapani & Tolvanen 2011, 8). Esimerkkinä rangaistussäännöksestä esitetään rikoslain 28 luvun 1 §:n määritelmä varkaudesta: “Joka anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta on tuomittava varkaudesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi.”

Rangaistus on viranomaisen lain nojalla määräämä oikeudellinen seuraamus, joka tuomitaan tekijälle lain rikkomisen seurauksena ja, joka sisältää aina tekijään kohdistuvan moitteen. Lisäksi se on tarkoitus mieltää kielteisenä kokemukseksi tai kärsimyksen aiheuttajana. Rangaistus on seuraus lain rikkomisesta ja sen perustana on aina jo tehty rikos. Vaikka rangaistus on rikoksen oikeudellisista seuraamuksista keskeisin, voi rikoksesta aiheutua myös muunlaisia seuraamuksia, kuten vahingonkorvausvelvollisuus sekä erilaiset menettämisseuraamukset ja rikosprosessuaaliset pakkokeinot. (Lappi-Seppälä 2000, 1–2.) Näistä vahingonkorvausta käsitellään myöhemmin tässä opinnäytetyössä.

Rangaistuksen yleisestävällä vaikutuksella tarkoitetaan sitä, että rangaistuksen uhka toimii sellaisena pelotevaikutuksena tekijälle, että hän pidättäytyy rikoksen tekemisestä. Tällaisena pelotevaikutuksena voi toimia myös esimerkiksi kiinnijäämisriski. Pelotevaikutuksesta puhutaan välittömänä yleisestävänä vaikutuksena. Välillinen yleisestävä vaikutus on kyseessä kun rangaistuksella on tekijään moraalialta luova vaikutus. Tällöin tekijä pidättäytyisi rikoksesta enemmän lain arvovaltaisuuden kuin rangaistuksen epämiellyttävän vaikutuksen takia. (Lappi-Seppälä 2006, 69–70.) Moraalia luovan vaikutuksen ansiosta ihmi-

set sisäistävät rikosoikeudellisten normien käskyt ja kiellot. Yleensä ihmiset noudattavatkin lakia, koska he kokevat sen oikeaksi ja, koska lain noudattaminen on muodostunut tavaksi. (Tapani & Tolvanen 2004, 14.)

Rangaistuksen erityisestävällä vaikutuksella tarkoitetaan rangaistuksen vaikutusta tuomittuun itseensä. Erityisestävyyden keinoja ovat rangaistuksen varoitusvaikutus, pyrkimys sosiaaliseen kuntoutukseen ja asenteiden muutokseen, sekä vaarattomaksi tekeminen eli eristäminen. (Lappi-Seppälä 2006, 70.) Varoitukseksi voidaan katsoa esimerkiksi ehdollinen vankeus ja tuomitsematta jättäminen. Rikoksentekijän oletetaan varoituksen avulla pidättäytyvän jatkossa rikoksen tekemisestä. Sopeuttaminen pyritään toteuttamaan yhdistämällä opetusta, koulutusta ja hoitotoimenpiteitä rangaistukseen, kuten yhdyskuntapalveluun ja nuorisorangaistukseen, joilla on katsottu olevan myös sosiaalistavia vaikutuksia rikoksentekijään. Perinteisin keino eristämiseksi on ehdoton vankeusrangaistus. (Tapani & Tolvanen 2004, 16–17.)

Suomessa rangaistukset kohdistuvat joko vapauteen tai varallisuuteen. Rangaistuksiin sisältyy niin laitoserangaistuksia, avoseuraamuksia kuin yhdyskuntarangaistuksia. (Lappi-Seppälä 2000, 3.) Rikoslaisissa säädettyjä yleisiä rangaistusmuotoja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus. Alaikäinen rikoksentekijä voidaan tuomita edellä mainittujen rangaistusmuotojen lisäksi nuorisorangaistukseen, joka on suunniteltu erityisrangaistukseksi alle 18-vuotiaille rikoksentekijöille. (6:1 §.)

4.1 Nuorten seuraamusjärjestelmä

Alle 15-vuotiaat ovat rikosoikeudellisessa mielessä lapsia. Alle 15-vuotiaiden rikoksiin ei sovelleta rikosoikeudellisia toimia, mutta he voivat joutua vahingonkorvausvastuuseen ja tekemisiin lastensuojelun kanssa. (Lappi-Seppälä 2000, 217.) Rikosoikeudellinen vastuikäraja on pysynyt Suomessa samana koko rikoslain voimassaoloajan ja se on sama kaikissa Pohjoismaissa. Ikärajaa on esitetty aika ajoin laskettavaksi nuorisorikollisuuden mahdollisesta kasvusta aiheutuvan pelon vuoksi. Mahdollisuudet ikärajan muuttamiseen ovat kuitenkin vä-

häiset ja on myös huomattava, että nuoremmissa ikäryhmissä muilla, kuin rikosoikeudellisilla toimenpiteillä on suurempi merkitys. (HE 44/2002 vp, 47.)

Suomessa nuorille ei ole omaa rikosoikeudellista järjestelmää vaan heihin sovelletaan pääasiassa samaa seuraamusjärjestelmää kuin aikuisiin. Nuoriin sovellettava rangaistusjärjestelmä on kuitenkin normaalia lievempi ja sisällöltään usein hyvin erilainen. Sen painopisteenä ovat kasvatukselliset ja sosiaalistavat toimet. (Lappi-Seppälä 2011, 134–135.) Laitosrangaistuksia pyritään välttämään, koska niiden haittavaikutukset ovat suuremmat nuorella kuin aikuisella. Pahimmassa tapauksessa vankeus riistää nuorelta mahdollisuuden normaaliin sosiaaliseen, ammatilliseen, koulutukselliseen ja seksuaaliseen kehitykseen. (Lappi-Seppälä 2000, 213.)

Suurin osa rikosoikeudellisesta erityissäätelystä koskee nuoria 15–17-vuotiaita rikoksentekejiä. Rikoslain säännösten soveltamisessa ratkaisevaa on ikä rikoksentekehoketkellä, sillä rikoksen tekeminen alle 18-vuotiaana on yksi rangaistusasteikon lieventämisperusteista (Marttunen 2014, 383). Nuorelle tuomittavan rangaistuksen pituus voi rikoslain mukaan olla enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä (Rikoslaki 6:8 §). Lisäksi mahdollisuuksia esimerkiksi toimenpiteistä luopumiseen ja ehdollisen vankeuden käyttöön on 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä laajennettu. Myös nuorelle tuomittu vankeusrangaistus on laitosoiltaan hyvin muista poikkeava ja sakon muuntorangaistuksen käyttöä on rajoitettu. (Lappi-Seppälä 2011, 136–137.)

Lasten ja nuorten erityiskohtelu rikosoikeudessa perustuu kolmeen pääperiaatteeseen. Ensinnäkin on yleisesti hyväksytty se tosiasia, että lapset ja nuoret tekevät rikoksia mielijohteesta ja ajattelemattomuudesta, minkä takia heidän tekemisiinsä puututaan lievemmällä kädellä. Lisäksi yleismaailmallinen käytäntö kehittyneissä oikeusvaltioissa on, että lasta ei rangaista. Toiseksi alaikäisten rikollisuus ja poikkeava käyttäytyminen käsitetään lyhytaikaiseksi ja ohimeneväksi normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluvaksi rajojen koettelemiseksi. Tästä syystä heitä kohtaan ollaan kärsivällisempiä. Kolmanneksi uskotaan, että lapset ja nuoret ovat aikuisia vastaanottavaisempia kasvatuksellisille toimenpiteille ja yrityk-

sille vaikuttaa asenteisiin ja käyttäytymistottumuksiin. (Harrikari 1999, 31–32; Marttunen 2008, 102–104.)

Nuoret rikoksetekijät ja sosiaalityö

Lastensuojelullisia toimenpiteitä sovelletaan alle 18-vuotiaisiin lapsiin ja nuoriin. Tämä tarkoittaa sitä, että myös alle rikosoikeudellisen vastuuikärajan saavuttaneet joutuvat tekemisiin lastensuojelun kanssa. Lastensuojelun toimien kriteerinä on aina lapsen etu ja rikoksiin puuttumisella pyritään estämään lasta vaarantamasta tulevaisuuttaan. (Lappi-Seppälä 2011, 135.) Lastensuojelun pääpaino ei ole alaikäisten rikollisten käsittelyssä, mutta sen tehtäviin kuuluu muun ohella lapsi- ja nuorisoriikollisista huolehtiminen. Alaikäisten rikoskäyttäytyminen on peruste lastensuojelun toimenpiteille ja heidän rikoksistaan tulisi välittyä ilmoitus lastensuojeluviranomaiselle. (Marttunen 2008, 177.)

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on ryhdyttävä avohuollon toimenpiteisiin viipymättä, jos kasvuolosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen vaarantavat hänen terveyttään tai kehitystään (34.1 §). Lastensuojelun viimesijainen keino on huostaanotto ja sijaishuollon järjestäminen. Nämä keinot otetaan käyttöön, mikäli avohuollon toimenpiteet eivät riitä ja lapsi on vaarantanut terveyttään tai kehitystään päihteiden käytöllä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla näihin rinnastettavalla käytöksellä (40.1 §). Huostaanotetulle lapselle on aina järjestettävä sijaishuolto. Sijaishuolto tarkoittaa lapsen kasvatuksen ja hoidon järjestämistä kodin ulkopuolella esimerkiksi perhehoidossa tai laitoshoidossa lastenkodissa, nuorisokodissa, koulukodissa tai muussa vastaavassa paikassa. (Lappi-Seppälä 2011, 135.)

Sovittelu

Rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005, myöhemmin sovittelulaki) annetun lain mukaan sovittelu on maksutonta palvelua, jolla rikoksen osapuolille tarjotaan mahdollisuus kohdata toisensa luottamuksellisesti, puol-

eettoman sovittelijan läsnä ollessa. Sovittelussa voidaan käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja ja pyrkiä saamaan aikaan sopimus niiden hyvittämisestä. (1 §.) Sovittelussa voidaan käsitellä esimerkiksi pahoinpitelyjä, vahingontekoja ja omaisuusrikoksia (Riikonen, Kosonen & Rautiainen 2012, 7).

Lasten ja nuorten tekemiksi epäiltyjä rikoksia ohjataan sovitteluun suhteessa enemmän kuin muiden tekijäryhmien rikoksia. Vuonna 2012 sovitteluun ohjattiin noin 15 prosenttia alle 15-vuotiaiden ja 10 prosenttia 15–17-vuotiaiden tekemistä rikoksista (Marttunen 2014, 385). Yleisimmät sovitteluun tulevat rikokset ovat pahoinpitelyjä ja vahingontekoja. Sovittelu voidaan mieltää nuorille suunnattavana seuraamusvaihtoehtona ja sillä voidaan välttyä turhilta ja raskailta oikeudenkäynneiltä. (Niemi 2014, 409.) Sovittelulla pyritään rikoksen hyvittämiseen, mutta myös rikosoikeudellisten seuraamusten välttämiseen ja nuorten rikosuran katkaisemiseen (Marttunen 2014, 385).

Sovittelu on vapaaehtoista ja se vaatii kaikkien osapuolten henkilökohtaisen suostumuksen. Lisäksi alaikäisen osallistuminen sovitteluun vaatii huoltajan suostumuksen. Osapuolten on ymmärrettävä sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitys. (Sovittelulaki 2 §.) Yleensä poliisi tai syyttäjä ohjaa osapuolet sovitteluun, mutta myös asianosaiset voivat itse tehdä aloitteen siihen osallistumisesta. Jos sovittelu johtaa osapuolten sovintoon, laaditaan asiasta kirjallinen sopimus, joka annetaan tiedoksi poliisille tai syyttäjälle. (Riikonen ym. 2012, 7–8.)

4.2 Sakko

Rikoslain mukaan päiväsakon vähimmäismäärä on 1 ja enimmäismäärä 120 päiväsakkoa. Päiväsakon rahallisen arvon on oltava kohtuullinen sakotettavan henkilön maksukykyyn nähden. Sakon suuruuteen vaikuttavat siis tuomitun taloudellinen tilanne, varallisuus ja tulot (Lappi-Seppälä 2011, 121). Kohtuullisena määränä pidetään yhtä kuudeskymmenes osaa sakotettavan bruttotuloista. Sakon kokonaisrahamaäärä on päiväsakon rahallinen arvo kerrottuna päiväsakko-

jen lukumäärällä. (2a:1–3 §.) Päiväsakkojärjestelmän mukaan päiväsakkojen lukumäärän määrittelee rikoksen törkeys ja päiväsakon rahamäärän rikoksenteijän maksukyky (Lappi-Seppälä 2011, 121). Nuorille määrättyjen päiväsakkojen suuruus on lähes aina laissa säädetty kuuden euron minimi ja sakkojen lukumäärä yleensä 10–15. Kokonaisrahamääräksi tulee keskimääräisesti hieman alle sata euroa, mutta nuorelle tuokin summa voi varojen vähäisyyden takia olla merkittävä. (Marttunen 2008, 208.)

Maksamatta jätetystä sakosta tulee muuntorangaistuksena määrätä vankeutta, kun sakkoa ei ole siihen tuomitulta saatu perittyä (Rikoslaki 2a:4 §). Sakolle voidaan pyynnöstä myöntää maksuaikaa enintään vuodeksi. Jos sakkoa ei makseta myönnetyn maksuajan kuluessa, eikä sitä saada ulosottoimin perittyä, alkaa sakon muuntorangaistusmenettely. (Lappi-Seppälä 2011, 125.) Muuntorangaistus tapahtuu niin, että kolmesta maksamatta jääneestä sakosta tuomitaan yhden päivän vankeusrangaistus. Euromääräisesti yhden päivän vankeusrangaistusta vastaa 30 euron arvoinen sakko. Muuntorangaistuksen vähimmäispituus on neljä päivää ja enimmäispituus 60 päivää. Muuntorangaistusta ei kuitenkaan toteuta, jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana tai, jos sitä pidetään kohtuuttomana olosuhteet tai rikoksen haitallisuuden vähäisyys huomioon ottaen. (Rikoslaki 2a:5–6 §.)

Rikoslain mukaan ”rikesakko on euromäärältään kiinteä päiväsakkoa lievempi varallisuusrangaistus, joka lailla säädetään eräiden rikosten ainoaksi rangaistukseksi” (2a:8.1 §). Rikesakon suuruuteen eivät vaikuta tulot tai varallisuus asema ja se on yleinen nuorten seuraamus Suomessa. Rikesakko voidaan määrätä seuraamukseksi vähäisestä lain tai sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten rikkomisesta. Nuorille tyypillisimmät rikesakolla sovitettavat teot ovat liikennesrikkomukset ja järjestysrikkomukset. (Marttunen 2008, 208.) Rikesakon voi määrätä poliisi tai muu lainvalvontaa suorittava virkamies. Maksamatta jäänyttä rikesakkoa ei voida muuntaa vankeusrangaistukseksi. (Rikoslaki 2a:8.2, 2a:10.1 §.) Sakko on maksettava kahden viikon kuluessa rikesakkomääräyksen tiedoksisaamisesta (Lappi-Seppälä 2011, 125).

Rangaistusmääräysmenettelyssä sakon rangaistusvaatimuksen antaa poliisi, jonka jälkeen syyttäjä vahvistaa sakon ja antaa rangaistusmääräyksen. Menettely koskee lieviä rikoksia, joista rangaistukseksi voidaan määrätä sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät teot ovat kuitenkin vakavampia kuin rikesakon kohdalla. Nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä tuomitut sakot koskevat yleensä näpistyksiä, lieviä liikenne rikoksia ja alkoholirikoksia. Rangaistusmääräysmenettelyssä annettu sakko on nuorten rikosoikeudellisista seuraamuksista kaikista yleisin. (Marttunen 2008, 208.) Noin kolme neljäsosaa nuorten rikosten seuraamuksista määrätään rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä tuomioistuinten sijaan. Tämä johtuu siitä, että nuorten rikokset ovat yleensä vapaa-ajanviettoon, alkoholiin ja ikärajoihin liittyviä vähäisinä pidettäviä rikoksia. (Marttunen 2014, 396.)

4.3 Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus on erityinen alle 18-vuotiaille tarkoitettu rangaistusmuoto ja se on ankaruudeltaan verrattavissa ehdolliseen vankeuteen. Rikoslain mukaan alle 18-vuotias henkilö voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, mikäli rikoksen vakavuuteen, rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen ja tekijän aiempiin rikoksiin nähden sakko katsotaan riittämättömäksi rangaistukseksi. Lisäksi nuorisorangaistuksen tuomitsemisen tavoitteena tulee olla uusien rikosten ehkäiseminen ja nuoren sosiaalisen selviytymisen edistäminen. (6:10a §.) Nuorisorangaistuksesta annetun lain (1196/2004) mukaan vastaajaa on aina kuultava ennen nuorisorangaistukseen tuomitsemista (1 §).

Itä-Suomen HO 9.2.2006 R 05/1433

A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa B:lle lyömällä tätä nyrkillä pään alueelle ja potkimalla kaatunutta B:ta päähän, vartaloon ja käsiin. B:lle oli aiheutunut kipua, mustelmia sekä haavoja pään alueelle ja käsiin. Hovioikeus otti rangaistuksen harkinnassa huomioon rikoksen laadun ja siitä ilmenevän A:n syyllisyyden sekä A:n tekohetkellä olleen 16-vuoden iän. Teon vakavuus ja siihen liittyvät olosuhteet huomioon ottaen sakko katsottiin riittämättömäksi ja ehdollinen vankeus sopimattomaksi rangaistukseksi, koska

A ei ollut tehnyt parannusta aikaisemmasta ehdollisesta vankeusrangaistuksesta huolimatta. Päätökseen vaikutti myös se, että nyt kyseessä oleva rikos oli tehty ehdollisen rangaistuksen koeaikana. Lisäksi kyseessä oli varsin vakava ja vaarallinen pahoinpitely. A tuomittiin nuorena henkilönä tehdystä pahoinpitelystä nuorisorangaistukseen kuudeksi kuukaudeksi.

Nuorisorangaistuksen käytön harkinnassa tulee ottaa huomioon rikoksen moitittavuusarviointi. Tuomitsemisen perusteena on, että rikos vaatii moitittavuudeltaan ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, mutta lievempää rangaistusta kuin ehdollista vankeutta. Keskeisiä arviointiperusteita ovat myös rikoksen vakavuus, tekijän syyllisyys ja aikaisemmat rikokset. Ehdollisen vankeuden tuomitseminen valvontoiheen voisi tulla kysymykseen silloin, kun nuoren ongelmat eivät vaadi nuorisorangaistuksen kaltaista intensiivistä seuraamusta. Nuorisorangaistus taas tulisi tuomita silloin, kun rikoksen uusimisriski on korkea ja, kun ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävä varoitus niille ongelmaryhmään kuuluville nuorille, joiden riski rikollisen toiminnan jatkamiseen on suuri. (HE 102/2004 vp, 16–17.)

Ennen rangaistuksen alkamista Rikosseuraamuslaitos laatii syyttäjän pyynnöstä nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on myös arvioida nuorisorangaistuksen tuomitsemisen tarkoituksenmukaisuus. Toimeenpanosuunnitelma laaditaan yhteistyössä nuoren, hänen huoltajansa ja sosiaaliviranomaisten kanssa. Toimeenpanosuunnitelman perustana käytetään yhteisistä tapaamisista, nuoren haastattelusta, huoltajan kuulemisesta ja eri viranomaisilta saatuja tietoja. (Rikosseuraamuslaitos 2013a.)

Nuorisorangaistuksesta annetun lain mukaan nuorisorangaistuksen kesto on vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Nuori on koko rangaistuksen ajan valvonnassa ja osallistuu valvontatapaamisiin. (2 §.) Lisäksi nuorisorangaistukseen kuuluu nuorisopalvelua, jota voidaan tuomita vähintään 10 ja enintään 60 tuntia. Nuorisopalveluun kuuluva palkaton työ voidaan suorittaa esimerkiksi jonkin julkisyhteisön, julkisoikeudellisen yhdistyksen tai muun voittoa tavoittelemattoman säätiön tehtävissä. (HE 102/2004 vp, 5.) Erilaisilla keskusteluilla, tehtävillä ja harjoituksilla pyritään tukemaan nuorta tämän elämänmuutoksessa. Rangaistus voi sisältää myös yhteistyötä eri viranomaisten tai nuoren lä-

heisten kanssa. (Riikonen, Kosonen & Rautiainen 2008, 15.) Nuorisorangaistuksen suorittamiseen kuuluvia tilaisuuksia saa olla viikossa enintään kahdeksan tuntia (Marttunen 2008, 288).

Nuorisorangaistuksen aikana nuoren on noudatettava toimeenpanosuunnitelmassa määriteltyä aikataulua täsmällisesti. Lisäksi hänen on pidettävä säännöllisesti yhteyttä valvojaansa ja saavuttava kaikkiin nuorisorangaistuksen suorittamista koskeviin tapahtumiin päihteettömänä. (Rikosseuraamuslaitos 2014.) Jos ehtoja ja määräyksiä rikotaan, voi nuori saada suullisen tai kirjallisen varoituksen. Jos nuori ei aloita rangaistuksen suorittamista, keskeyttää sen tai ei paranna tapojaan varoituksista huolimatta, tulee Rikosseuraamuslaitoksen tehdä asiasta selvitys viralliselle syyttäjälle. Tuomioistuimen harkittavaksi jää, onko syytä pidentää valvonta-aikaa tai määrätä ylimääräistä rangaistusta. (HE 102/2004 vp, 6.)

Tyypillisimpiä nuorisorangaistukseen johtavia rikoksia ovat varkaudet ja pahoinpitelyt. Yleensä tuomiot käsittävät useampia rikoksia. (HE 102/2004 vp, 7.) Nuorisorangaistukseen tuomittujen keski-ikä on hieman yli 17 vuotta ja noin joka toiselle tuomitulle nuorelle on aikaisemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus. (Marttunen 2014, 394.) Käytännössä nuorisorangaistuksia tuomitaan kuitenkin hyvin harvoin. Ehdollista vankeutta pidetään edelleen ensisijaisena rangaistuksena nuorten keskivakavissa rikoksissa. (Marttunen 2008, 291–292.) Nuorisorangaistuksen vähäistä käyttöä kuvastaa myös se, että nuorille on tuomittu viime vuosina enemmän ehdottomia vankeusrangaistuksia kuin nuorisorangaistuksia. Vuonna 2013 nuorisorangaistukseen tuomittiin vain seitsemän nuorta. (Marttunen 2014, 387, 394.)

4.4 Ehdollinen vankeus

Rikoslain mukaan määräaikainen, alle kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, elleivät rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. (6:9.1 §.) Jos ehdollinen vankeus katsotaan riittämättömäksi

rangaistukseksi rikoksesta, voidaan sen oheisseuraamuksena tuomita sakkoa, tai jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, 20–90 tuntia yhdyskuntapalvelua. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena valvontaan yhdeksi vuodeksi kolmeksi kuukaudeksi, jos se on perusteltua hänen sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. (6:10 §.)

Ehdollinen vankeusrangaistus tarkoittaa, että rangaistuksen varsinainen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Koeajan pituus on vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta ja se alkaa heti tuomion julistamisesta tai antamisesta. (Rikoslaki 2b:3 §.) Koeajaksi määrätään yleensä kaksi vuotta riippumatta rangaistuksen pituudesta (Marttunen 2008, 264). Ehdollinen vankeus voidaan tuomioistuimen päätöksellä laittaa täytäntöön, mikäli tuomittu syyllistyy koeaikana rikokseen, josta hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen. Tällöin alkuperäisestä ja koeajalla tehdystä rikoksesta on tuomittava yhteinen ehdoton vankeusrangaistus. (Rikoslaki 2b:5 §.) Mikäli tuomittu ei syyllisty koeaikana rikokseen, hän ei joudu vankilaan ja rangaistus raukeaa. Nuorten ryhmässä ehdollinen vankeusrangaistus pannaan täytäntöön hyvin harvoin, vain muutamissa tapauksissa vuodessa. (Marttunen 2014, 393.)

Mitä törkeämpi rikos on ja mitä pidempi rangaistus rikoksesta tuomitaan, sitä heikommin ehdollista vankeusrangaistusta voidaan soveltaa. Kahden vuoden ylärajan lähestyessä ehdollisen vankeuden määräämiselle on löydyttävä yhä painavampia syitä. (HE 44/2002 vp, 205.) Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden lajinvalintaan vaikuttavat erityisesti tekijän ensikertalaisuus ja tekijän aikaisempi rikollisuus. Ensikertalaisuus puoltaa ehdollisen vankeuden tuomitsemista, kun taas aikaisempi rikollisuus ja rikoksista kulunut vähäinen aika puoltaisivat ehdottoman vankeuden tuomitsemista. (Tapani & Tolvanen 2011, 131–135.) Lisäksi lajinvalinnassa on otettava huomioon rikoksen vakavuus, aiheutettu vahinko ja teolla tuotettu vaara. Myös tekijässä teon vuoksi ilmenevä syyllisyys vaikuttaa lajin valintaan. Nuoren rikoksentekijän kohdalla on aina pohdittava rangaistuksen ja sen määrän kohtuullisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. (HE 44/2002 vp, 205–206.)

KKO 1991:185 (ään.)

Korkeimman oikeuden tapauksessa 1991:185 A oli tuomittu alle 18-vuotiaana tekemästään tapon yrityksestä kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Rikoksesta ilmenevien ja syytettyyn henkilöön liittyvien seikkojen perusteella ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiselle ei katsottu rikoksen vakavuudesta ja tuomitun rangaistuksen pituudesta huolimatta olevan painavia syitä.

A oli tahallaan ja voimakkaasti lyönyt kerran puukolla B:tä vasemman kylkikaaren alle ylävatsaan niin, että lyönti oli ulottunut selkärangan viereisiin lihaksiin saakka. Lyönti oli aiheuttanut syvän pistohaavan ylävatsaan ja vahingoittanut B:n sisäelimiä hengenvaarallisesti. Syyttäjä vaati A:n tuomitsemista rangaistukseen tapon yrityksestä, koska A oli menettelyllään osoittanut välinpitämättömyyttä B:n hengestä. A:n oli myös täytynyt ymmärtää, että lyönnistä olisi voinut todennäköisesti aiheutua B:n kuolema. Kihlakunnanoikeus tuomitsi A:n nuorena henkilönä tehdystä törkeästä pahoinpitelystä 1 vuodeksi 6 kuukaudeksi ehdolliseen vankeuteen. Tämän jälkeen Itä-Suomen hovioikeus muutti tuomion kahden vuoden ehdolliseksi vankeudeksi. Muutoksenhaussa korkeimmassa oikeudessa syyttäjä vaati tuomion määräämistä ehdottomaksi. Lopputulosta ei korkeimmassa oikeudessa muutettu, sillä A oli ensikertalainen rikoksentekijä, eikä ehdottoman vankeuden tuomitsemiselle ollut rikoksen vakavuus ja rangaistuksen pituus huomioon ottaen painavia syitä. Lisäksi ehdollista rangaistusta puolsi A:n työskentely ja myönteinen arvio hänen menestymisestään tulevaisuudessa.

Nuori, alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyt henkilö voidaan määrätä ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan. (Rikoslaki 6:10 §.) Ehdollisen vankeuden valvonnasta annetun lain (634/2010) mukaan valvonnan tarkoituksena on tukea nuorta hänen sosiaalisen selviytymisensä edistämiseksi ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia. (1 §.) Valvontaan kuuluu valvojan ja valvottavan säännölliset tapaamiset. Valvontatapaamisten tarkoituksena on seurata nuoren olosuhteita ja tukea tätä rikoksettomassa elämässä. Valvonta voi sisältää myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä, joita tapaamisten kanssa saa olla kuu-kaudessa yhteensä enintään 12 tuntia. Valvottavan on saavuttava valvontata-

paamisiin ja muihin määrättyihin tapahtumiin päihteettömänä, pidettävä yhteyttä valvojaansa ja noudatettava valvonnan toteuttamiseksi välttämättömiä määräyksiä. (5.1 §, 6 §.)

Ehdollinen vankeusrangaistus on toiseksi yleisin tuomioistuinten nuorille määräämistä seuraamuksista. Siihen tuomitaan noin viidesosa tuomioistuinkäsittelyyn joutuneista nuorista. Ehdollinen vankeus nuorten rangaistuksena on kuitenkin saanut ajoittain osakseen voimakastakin kritiikkiä. On esitetty, että nuoret eivät miellä ehdollista vankeusrangaistusta oikeaksi rangaistukseksi, koska sillä on niin vähäinen vaikutus tuomitun elämään. Lisäksi on otettu huomioon, että useat ehdolliset vankeusrangaistukset voivat johtaa pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. (Marttunen 2008, 262–263.)

4.5 Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) mukaan yhdyskuntapalvelu on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. (1 §.) Mikäli rikoksesta on odotettavissa enintään 8 kuukauden ehdoton vankeusrangaistus, voidaan henkilö rikoslain mukaan tuomita sen sijasta yhdyskuntapalveluun. Edellytyksenä kuitenkin on, että syytetty suostuu yhdyskuntapalveluun ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan siitä. Lisäksi esteenä ei saa olla muut ehdottomat vankeusrangaistukset, aiemmat yhdyskuntapalvelut tai muut painavat syyt. (6:11 §.)

Rovaniemen HO 23.3.2001 R 00/876

A oli tuomittu jo kolmesti aiemmin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin nuorena henkilönä tehdyistä lukuisista luvattomista käytöistä ja anastusrikoksista. Rovaniemen hovioikeus tuomitsi A:n ryöstöstä ja nuorena henkilönä tehdyistä ryöstöstä, varkaudesta, luvattomista käytöistä, haitanteosta virkamiehelle ja näpistyksestä ehdottomaan vankeuteen. Ehdottoman vankeuden sijaan A kuitenkin tuomittiin yhdyskuntapalveluun.

Rovaniemen käräjäoikeudessa A tuomittiin seitsemän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Perusteena oli että, rikokset, lukuun ottamatta yhtä rikosta, oli tehty alle 18-vuotiaana, eivätkä painavat syyt vaatineet rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Syyttäjä valitti asiasta hovioikeuteen ja vaati rangaistuksen korottamista ja A:n tuomitsemista ehdottomaan vankeuteen, perusteena A:n toistuvien rikosten osoittama piittaamattomuus lain kielloista ja käskyistä. Lisäksi A oli tuomittu jo kolmeen ehdolliseen vankeusrangaistuksen lyhyen ajan sisällä. Alle kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeuden sijasta ehdotettiin tuomittavaksi yhdyskuntapalvelua. Lopullisessa hovioikeuden tuomiossa A tuomittiin seitsemän kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka sijasta tuomittiin 180 tuntia yhdyskuntapalvelua. Ehdollista vankeusrangaistusta ei pidetty A:lle enää riittävänä ja rikoksia ehkäisevänä seuraamuksena.

Yhdyskuntapalvelu sisältää 20–200 tuntia valvonnan alaisena tehtävää palkatonta työtä. Jos yhdyskuntapalvelu on määrätty ehdollisen vankeusrangaistuksen ohelle, voi sen pituus olla enintään 90 tuntia. Lain mukaan ”enintään 30 tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa osallistumalla Rikosseuraamuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan, jonka tarkoituksena on vähentää tuomitun uusintarikollisuuden riskiä tai päihdeongelmia sekä lisätä tuomitun edellytyksiä suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistus.” Vähintään puolet tästä ajasta tulee käyttää työntekoon. (Laki yhdyskuntapalvelusta 1 §.) Tuomittu voi asua kotonaan ja pitää koulu- tai työpaikkansa koko rangaistuksen suorittamiseen määrätyn ajanjakson (HE 3/2010 vp, 3).

Käytännössä työ on vapaa-aikana tehtävää yleishyödyllistä työtä, jonka lisäksi tulee osallistua muuhun ohjelmatoimintaan. Yhdyskuntapalvelua suoritetaan yleensä kahtena päivänä viikossa ja työskentelyä näinä päivinä on 3–4 tuntia kerrallaan. Muita tukitoimenpiteitä voi olla enintään 30 tuntia. (Riikonen ym. 2012, 17.) Yksi tunti yhdyskuntapalvelua vastaa yhtä päivää vankeutta. Palvelupaikkana voi olla esimerkiksi kunta, seurakunta, urheiluseura tai yhdistys. (Rikosseuraamuslaitos 2011, 2.)

Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano on aloitettava viipymättä ja se tulee pääsääntöisesti suorittaa vuoden kuluessa siitä päivästä, kun tuomio on tullut täy-

täntöönpanokelpoiseksi. Yhdyskuntapalvelun suorittamista varten Rikosseuraamuslaitos laatii tuomitulle toimeenpanosuunnitelman, jossa vahvistetaan palvelun suorittamispaikka, työtehtävät ja muu toiminta, suoritusajan päättämispäivä sekä muut tarpeelliset ehdot. (Laki yhdyskuntapalvelusta 5.1 §, 6.1 §.) Rikosseuraamuslaitos voi syyttäjän pyynnöstä tehdä syytetylle soveltuvuusselvityksen. Selvityksessä arvioidaan syytetyn mahdollisuuksia selviytyä yhdyskuntapalvelusta. Soveltuvuusselvitykseen sisältyy syytetyn haastattelemineen, tietojen pyytäminen eri viranomaisilta ja syytetyn elämäntilanteen ja motivaation kartoittaminen. (Rikosseuraamuslaitos 2013b.)

Yhdyskuntapalveluun tuomitun on osallistuttava toimeenpanosuunnitelman laatimiseen, saavuttava sovittuihin tapaamisiin ajoissa ja selvin päin, suoritettava annetut tehtävät huolellisesti ja käyttäytyttävä asiallisesti. Lisäksi tuomitun on viipymättä ilmoitettava mahdollisesta yhdyskuntapalvelua koskevasta esteestä ja toimitettava todistus tai selvitys poissaolosta sekä suoritettava puhalluskoe tai huumetestit tarvittaessa. (Rikosseuraamuslaitos 2011, 1.) Jos tuomittu toimii palvelusuunnitelman tai muiden ehtojen vastaisesti voi hän saada siitä suullisen tai kirjallisen huomautuksen. Jos rikkomus on törkeä, kuten päihtymys palvelupaikalla tai palvelusta poisjäänti, voidaan yhdyskuntapalvelu määrätä keskeytettäväksi ja asiasta ilmoitetaan syyttäjälle. Tällöin tuomioistuim voi muuttaa yhdyskuntapalvelun takaisin vankeudeksi. (HE 3/2010 vp, 5.)

Nuorten rikoksissa yhdyskuntapalvelun käyttö rangaistuksena on harvinaista. Tämä johtuu siitä, että alle 18-vuotiasta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen elleivät painavat syyt sitä vaadi, ja yhdyskuntapalvelu on juuri ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. Nuorimmat yhdyskuntapalveluun tuomitut henkilöt ovat olleet 17-vuotiaita. (Marttunen 2008, 316.)

4.6 Valvontarangaistus

Rikoslain mukaan henkilö, joka tuomitaan enintään kuuden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, voidaan tietyin edellytyksin tuomita sen sijasta

samanpituseen valvontarangaistukseen. Edellytyksenä on, että rikoksentekijää ei voida tuomita yhdyskuntapalveluun, aikaisemmin tuomituista valvontarangaistuksista tai ehdottomista vankeusrangaistuksista ei ole estettä valvontarangaistuksen tuomitsemiselle ja rangaistuksen tuomitsemisen perusteena on rikoksentekijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen. (6:11a §.) Tuomitsemista on myös pidettävä perusteltuna rikoksentekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja ylläpitämiseksi (HE 17/2010 vp, 21).

Näiden perusteiden lisäksi valvontarangaistuksen määräämiseen tarvitaan rikoksentekijän suostumus sekä hänen kanssaan samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten henkilöiden suostumus, mikäli valvontarangaistus on tarkoitus panna täytäntöön tässä kyseisessä asunnossa. (Rikoslaki 6:11a §.) Valvontarangaistuksesta annetun lain (330/2011) mukaan tuomitun on pysyttävä asunnossaan ja osallistuttava hänelle määrättyyn toimintaan. Valvontarangaistus voidaan panna täytäntöön myös esimerkiksi paikassa, jossa tuomittu on hoidettavana tai jossa hän muutoin oleskelee. (2 §.)

Valvontarangaistus on yhdyskuntapalvelua ja ehdollista vankeutta huomattavasti ankarampi ja tuntuvampi seuraamus, koska se rajoittaa tuomitun henkilökohtaista vapautta ympäri vuorokauden. Tuomitun on noudatettava määrättyä päiväohjelmaa ja sitouduttava ehdottomaan päihteettömyyteen. Valvontarangaistus on kustannuksiltaan edullisempi vaihtoehto verrattuna rangaistuksen täytäntöönpanoon vankilassa ja sillä uskotaan voitavan vähentää rikosten uusimista. Lisäksi valvontarangaistuksella pystytään välttämään vankeusrangaistuksen haittoja ja mahdollistamaan koulu- ja työpaikan säilyttäminen sekä perhesuhteiden ja muiden sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen. (HE 17/2010 vp, 17–18, 20.)

Valvontarangaistus sisältää valvontatapaamisia, työntekoa, koulutusta, kuntoutusta, toimintaohjelmia sekä muuta toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia ylläpitävää ja edistävää toimintaa, joihin osallistuminen on pakollista. Työtä ja muuta toimintaa on pääsääntöisesti oltava 10–40 tuntia viikossa, kello 6–21 välillä. (Laki valvontarangaistuksesta 3 §.) Tuomittu voi poistua asunnostaan vain osallistuakseen toimeenpanosuunnitelmassa määrättyyn toimintaan sovittujen

aikataulujen mukaisesti. Jos tuomittu rikkoo törkeästi toimeenpanosuunnitelman ehtoja, voidaan valvontarangaistus keskeyttää ja muuntaa vankeudeksi. (HE 17/2010 vp, 19, 42.)

Rangaistuksen valvonta tapahtuu asuntoon asennettavilla, tuomitun haltuun annettavilla tai häneen kiinnitettävillä teknisillä välineillä. Tuomittu saa poistua asunnostaan vain toimeenpanosuunnitelmassa ja viikoittaisessa aikataulussa määrätyllä tavalla. Valvontarangaistuksen täytäntöönpanosta vastaavat Rikosseuraamuslaitos ja ulosottomies. (Laki valvontarangaistuksesta 4–6 §.) Tuomitun asuntoon voidaan tehdä ilmoittamatta tarkastuskäyntejä, joilla valvotaan tuomitun paikallaoloa ja päihteettömyyttä. Jos tuomittu ei aloita valvontarangaistusta, keskeyttää sen, rikkoo törkeästi velvollisuuksiaan tai tekee rikoksen, josta seuraisi ankarampi rangaistus kuin sakkoa, siirretään asia tuomioistuimen ratkaistavaksi. (Riikonen, Kosonen & Rautiainen 2012, 17.)

4.7 Ehdoton vankeus

Rikoslain mukaan vankeusrangaistuksen tarkoituksena on vapauden menettäminen tai sen rajoittaminen. Vankeusrangaistus voidaan tuomita joko määräajaksi tai elinkaudeksi. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen pituus on vähintään 14 päivää ja enintään 12 vuotta. Yhteisen rangaistuksen pituus voi olla enintään 15 vuotta. (2c:2 §.) Elinkautiseen vankeusrangaistukseen sisältyy kaikki vankeus- muunto- ja arestirangaistukset, jotka pannaan täytäntöön samalla kertaa elinkautisen vankeusrangaistuksen kanssa. (2c:4 §.) Jos vankeusrangaistuksia tulee samalla kertaa suoritettavaksi useampia, ei määräaikaisen vankeusrangaistuksen yhteenlaskettu pituus saa tällöin ylittää 20 vuotta (Lappi-Seppälä 2011, 97).

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeuteen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. (Rikoslaki 6:9.2 §.) Painavat syyt koskevat etenkin rikoksen vakavuutta ja tekijän menettelyn moitittavuutta. Lisäksi syyllistymistä vakaviin rikoksiin toistuvasti lyhyen ajan sisällä, teon poikkeuksellista raakuutta tai väkivaltaisuutta ja teon ammattimaisuutta voidaan pitää painavina

syinä. (Tapani & Tolvanen 2011, 143.) Ehdottomaan vankeusrangaistukseen ovat johtaneet nuorten kohdalla yleensä törkeät väkivaltarikokset sekä laajat ja pitkäkestoiset omaisuusrikossarjat. Suurin osa tuomituista on kuitenkin ollut tuomitsemishetkellä täysi-ikäisiä. (Marttunen 2008, 346.)

Vaasan hovioikeus 6.2.1990 R 89/942 (ään.)

”Vastaaja oli alle 18-vuotiaana tuomittu neljä eri kertaa ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Viimeksi hänet oli tuomittu ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella ehdottomaan oheissakkoon. Kun vastaaja ei ollut piitannut aikaisemmin tuomituista rangaistuksista, vaan osoittanut uusilla teoilla, että hän aikoo jatkaa rikollista toimintaansa, uusista alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittu yhdistetty vankeusrangaistus määrättiin ehdottomaksi. Aikaisemmin tuomittuja ehdollisia rangaistuksia ei määrätty pantaviksi täytäntöön.”

Vankeuslain (767/2005) mukaan vankeusrangaistuksen tavoitteena on edistää vangin rikoksetonta elämää ja estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. (2 §.) Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Näistä aiheutuvia haittoja on kuitenkin pyrittävä ehkäisemään. Lisäksi vankilan olot on järjestettävä vastaamaan mahdollisimman hyvin yhteiskunnassa vallitsevia oloja ja vangille on annettava mahdollisuus ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään. (3 §.) Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitun vangin tarpeisiin on kiinnitettävä erityishuomiota. (Lappi-Seppälä 2011, 98.) Ehdottoman vankeuden tuomitsemista nuorille pyritään välttämään, koska vankilan on katsottu olevan nuorelle normaalin kehityksen ja mielenterveyden kannalta haitallisin ympäristö. (Marttunen 2008, 338–339)

Rikoslain mukaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen, eli suorittamaan loppuosan rangaistuksestaan vapaudessa, kun hän on suorittanut kaksi kolmasosaa rangaistuksestaan. Jos rikos on tehty alle 20-vuotiaana, voi vanki päästä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan puolet rangaistuksestaan. (2c:5 §.) Rangaistuksesta on kuitenkin aina suoritettava vähintään 14 päivää (Lappi-Seppälä 2000, 126). Mikäli tuomittu ei ole koskaan aikaisemmin tai rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, voidaan hänet päästää ehdonalai-

seen vapauteen kun rangaistuksesta on suoritettu puolet, tai yksi kolmasosa silloin, kun rikos on tehty alle 20-vuotiaana. (2c:5 §.) Ehdonalaiseen vapauteen kuuluu aina koeaika ja usein myös valvonta. Ehdonalainen vapaus voidaan menettää valvonta-aikana tehdyn uuden rikoksen tai käytösrikkomuksen perusteella. (Lappi-Seppälä 2000, 128.)

KKO 2004:63 (ään.)

15-vuotias A oli pahoinpidellyt sattumalta tapaamaansa 14-vuotiasta B:tä niin että tämä oli menettänyt tajuntansa. A oli siirtänyt B:n ojan pohjalle, jossa hän oli alkanut kuristaa B:tä seisoen tämän päällä. Lopulta A:n menettelyn seurauksena B oli kuollut tukehtumalla hengitettyään ojan pohjalla ollutta mudansekaista vettä. A tuomittiin taposta seitsemäksi vuodeksi ehdottomaan vankeuteen. A päästettiin ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan puolet ehdottomasta vankeusrangaistuksestaan.

Vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista tai koko rangaistuksen suorittamisesta vapauttamista. (Rikoslaki 2c:8 §.) Valvottu koevapaus tarkoittaa teknisin välinein valvottua, ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuun sijoittuvaa ajanjaksoa, jonka vanki viettää vankilan ulkopuolella. Sen tarkoituksena on edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. (Mohell 2014.) Elinkautista vankeutta suorittaessaan ehdonalaiseen vapauteen on mahdollista päästä, kun vankilassaoloaika on kertynyt kaksitoista vuotta, tai kymmenen vuotta silloin, kun rikos on tehty alle 20-vuotiaana. Myös elinkautista vankeusrangaistusta suorittava voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä. (Rikoslaki 2c:10 §.)

Nuorille, alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneille vangeille oli ennen vuoden 2006 lakiuudistusta määräys erillisestä nuorisovankilasta. Nuorisovankilaan sijoitettiin erityisen kasvatuksen ja opetuksen tarpeessa olevat alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneet vangit, joiden rangaistusaika oli kuudesta kuukaudesta neljään vuoteen. Nykyisen lain mukaan alle 18-vuotias vanki tulee pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi. Käytännössä nuoret vangit siis sijoitetaan edelleen omaan laitokseensa. (Lappi-Seppälä 2011, 100.)

Ehdottomien vankeusrangaistusten osuus nuorille tuomittavista rangaistuksista on vuosittain vain muutama prosentti. Viime vuosina vankilarangaistuksia on tuomittu nuorille noin kymmenesosa verrattuna 1990-luvun alussa tuomittuihin vankilarangaistuksiin. (Marttunen 2014, 396.) Vuonna 2013 ehdottomaan vankeuteen tuomittiin 30 alle 18-vuotiasta (Tilastokeskus 2014).

4.8 Toimenpiteistä luopuminen

Toimenpiteistä luopuminen tarkoittaa viranomaisen mahdollisuutta luopua rangaistuksen käytöstä laissa määritellyin edellytyksin. Esimerkkinä rikoslain 35 luvun 7 § vahingonteosta: ”Vahingonteosta ja lievästä vahingonteosta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai rikoksentekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.” Toimenpiteistä luopumisella voidaan tarkoittaa siis esitutkinnan toimittamatta jättämistä, syyttämättä jättämistä tai rangaistuksen tuomitsematta jättämistä. (Tapani & Tolvanen 2011, 163.)

Esitutkintalain (805/2011) mukaan viranomaisen voi jättää esitutkinnan toimittamatta rikoksesta, josta ei ole oletettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota voidaan kokonaisuudessaan pitää ilmeisen vähäisenä. Tällöin asianomistajalla ei saa olla vaatimuksia asiassa. (3:9 §.) Poliisi voi antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen ja päättää esitutkinnan viemättä sitä syyttäjän harkittavaksi. Esitutkinnan rajoittamisella tarkoitetaan syyttäjän päätöstä lopettaa esitutkinta vetoamalla syytteen nostamatta jättämiseen seuraamusperusteella. Lisäksi edellytyksenä on, ettei mikään tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. (Tapani & Tolvanen 2011, 164–165.)

Syyttämättä jättämisen perusteena voi olla esimerkiksi jokin seuraavista: Tutkitu teko ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä, rikoksesta ei ole tarpeeksi näyttöä syytteen nostamiseksi, syyteoikeus on vanhentunut tai syyttäjällä ei ole syyteoikeutta. Syyte voidaan jättää nostamatta myös esimerkiksi vähäisyys-, nuoruus-,

kohtuus- tai konkurrenssiperusteella, kuten tuomitsematta jättäminenkin. (Tapani & Tolvanen 2011, 167.) Syyttämättä jättäminen on 15–17-vuotiaiden keskuudessa noin neljä kertaa tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä (Marttunen 2014, 386).

Rikoslain mukaan rangaistus voidaan jättää tuomitsematta, jos rikosta voidaan sen haitallisuuteen ja tekijässä ilmenevään syyllisyyteen nähden katsoa vähäiseksi, tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta, rikos on tekijään tai tekoon katsottuna liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon verrattavissa, rangaistus on kohtuuton tai tarkoitukseton, tai rikos ei olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. (6:12 §.) Näitä tuomitsematta jättämisperusteita kutsutaan vähäisyys-, nuoruus-, poikkeuksellisuus-, kohtuus- ja konkurrenssiperusteiksi (HE 44/2002 vp, 169).

Tuomitsematta jättäminen on lievin mahdollinen tuomioistuimen käytössä oleva seuraamus. Tuomitsematta jättäminen voidaan rinnastaa rangaistukseen, koska tekijä on todettu syylliseksi rikokseen, josta hänelle vaaditaan rangaistusta. Tuomioistuimella on viimeinen päätäntävalta siitä, onko vastaaja syyllistynyt siihen tekoon, josta hänelle vaaditaan rangaistusta ja voidaanko rangaistus jättää tuomitsematta. (Tapani & Tolvanen 2011, 170–171.) Alle 18-vuotiaiden kohdalla tuomitsematta jättämispäätöksiä annetaan noin viisi kertaa enemmän kuin muissa ikäryhmissä. Tuomitsematta jättämispäätös annetaan yleensä vähäisistä omaisuusrikoksista ja pahoinpitelyistä, joita on käsitelty tuomioistuimessa vahingonkorvauksen määrään liittyvistä syistä. Nuorten kohdalla rangaistukset jätetään tuomitsematta yleensä nuoruusperusteella. (Marttunen 2008, 246–247.)

5 Alaikäisen vahingonkorvausvelvollisuus

Vahingonkorvauslaki (412/1974) koskee pääasiassa sekä rikoksella että muulla teolla aiheutetun vahingon korvaamista. Vahingonkorvauslain tueksi on säädetty rikosvahinkolaki (1204/05), jonka nojalla vahingon kärsinyt voi saada valtion

varoista korvausta henkilö- ja esinevahingoista, jos niitä ei korvata muun lain tai mahdollisen vakuutuksen perusteella.

Suomessa rikosasiaan perustuvat vahingonkorvausvaatimukset käsitellään lähes poikkeuksetta rikosasian käsittelyn yhteydessä. Näin säästytään myös ylimääräisiltä oikeudenkäyntikuluilta. (Lappi-Seppälä 2000, 449.) Vahingonkorvausvastuu ei kuitenkaan ole riippuvainen teon rangaistavuudesta. Vahingonaiheuttaja voi näin ollen joutua korvausvastuuseen, vaikka häntä ei jostain erityisestä syystä, esimerkiksi syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi, tuomittaisi rangaistukseen. Rikoksen törkeydellä tai lievyydellä ei myöskään ole merkitystä korvausvastuun syntymisen kannalta. (Ståhlberg & Karhu 2013, 324.) Vahinkoa voi syntyä myös ilman rikosta ja rikosvahingot ovatkin vain pieni osa vahingonkorvauslain mukaan korvattavista vahingoista (Lappi-Seppälä 2000, 450).

Vahingonkorvauksella on sekä korjaava ja hyvittävä, että ennalta ehkäisevä tehtävä. Hyvittämisellä pyritään poistamaan teolla aiheutettu haitta tai palauttamaan tilanne sellaiseksi kuin se oli ennen vahinkotapahtumaa. Korvauksen maksaminen ei aina korvaa koko vahinkoa. Siksi suurin osa vahingoista, mukaan lukien rikosvahingoista, korvataan vakuutuksella eikä vahingonkorvauksella. (Lappi-Seppälä 2000, 447–448.) Esimerkiksi alle 12-vuotiaan lapsen tahallaan aiheuttamat vahingot voidaan korvata yleensä kotivakuutukseen sisältyvästä vastuuvakuutuksesta (Fine 2014).

Vahingonkorvausasia voi edetä usealla eri tavalla. Pienten vahinkojen kohdalla asia jätetään usein sillensä, eikä korvausta lähdetä hakemaan. Vahingonkorvausvelvollisuus ei ole sidoksissa rikosoikeudelliseen vastuukärrajaan. Alle 15-vuotias voi joutua vahingonkorvausvelvollisuuteen vaikka hänen mahdollisesti tekemäänsä rikosta ei voitaisi viedä tuomioistuimen käsiteltäväksi. Vaikka alaikäisen tekemästä rikoksesta seuraisi rangaistus, ei siitä välttämättä aiheudu vahinkoa. Toiset rikokset, kuten pahoinpitely, ovat taas omiaan aiheuttamaan korvattavaa vahinkoa. (Mahkonen 2010, 19–22.)

5.1 Vahingon aiheuttajan korvausvastuu

Vahingonkorvauslaissa (412/1974) säädetään, että se joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on velvollinen korvaamaan sen. (2:1.1 §.) Lain kohdasta voidaan päätellä, että vahingonkorvausvastuu syntyy, kun vahinko on aiheutettu tahallisesti tai huolimattomalla toiminnalla, eli tuottamuksellisesti. Näin ollen tapaturmaisesti syntyneet vahingot jäävät vahingonkorvausvastuun ulkopuolelle. Laki ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen, sillä korvausvastuu voi jäädä syntymättä tuottamuksellisestakin vahingosta, jos siitä on laissa rajoittavia säännöksiä. Tuottamuksen asteella taas ei pääsääntöisesti ole merkitystä vastuun syntymiseen. (Ståhlberg & Karhu 2013, 79–80.)

Tahallisuuden määrittämiseen voidaan käyttää samaa tulkintaa, kuin rikoslaissa (39/1889): Tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen tai pitänyt sen toteutumista varmana tai varsin todennäköisenä. (3:2.6 §.) Kun vahingon todennäköisyys alenee varmasta, siirrytään tahallisuuden ja tuottamuksen rajamaille. Tuottamusta voidaan kuvailla vaadittavan huolellisuuden laiminlyöntinä tai moitittavana riskinottamisena. Laiminlyötyään huolellisuuden henkilö aiheuttaa samalla vahinkoriskin. Huolellisuusvaatimus määräytyy sen perusteella, mitä henkilö tietää tai mitä hänen tulisi tietää olosuhteista, säännönmukaisuudesta ja muista tapahtumiin vaikuttavista tekijöistä laiminlyönnin hetkellä. Tuottamus voidaan jakaa törkeään, tavalliseen ja lievään huolimattomuuteen. (Ståhlberg & Karhu 2013, 82–84.)

Omien rajojen koettelu ja leikinomaisuus kuuluvat lapsen kasvuun ja kehitykseen, mikä on otettava huomioon vahingonkorvausarvioinnissa (Mielityinen 2006, 315). Alaikäisen vahingontekijän kohdalla mittapuuna korvausvastuun syntymiseen on pidettävä huolellisuutta, jota vahingontekijän ikäiseltä ja samalla kehitystasolla olevalta voidaan vaatia. Jos alaikäinen toimii ikäisekseen moitittavalla tavalla, voidaan tekoa pitää tuottamuksellisena. (Ståhlberg & Karhu 2013, 108–109.) Korvausvelvollisuuden edellytyksenä olevaa tuottamusta arvioidaan alaikäisten vahingonaiheuttajien kohdalla aina lievemmin kuin täysikäisen kohdalla. Vaikka tuottamuksen tunnusmerkkien katsottaisiinkin täyty-

vän, pääsääntönä on kohtuullinen korvaus täyden korvauksen sijasta. (Hemmo 2002, 53–54.)

Jos vahingon on aiheuttanut kahdeksaatoista vuotta nuorempi, on hän vahingonkorvauslain mukaan velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. (2:2 §.) Vahingonkorvausvastuulle ei ole määritetty tiettyä alaikärajaa, kuten rikosoikeudelliselle vastuulle. Vahingonkorvauslaissa ei ole siis todettu, että esimerkiksi 4-vuotiaalla lapsella ei olisi minkäänlaista korvausvelvollisuutta. Nykyisen käytännön mukaan ei kuitenkaan ole mahdollista, että alle kouluikäinen lapsi joutuisi korvausvastuuseen. (Mahkonen 2010, 42–43.)

KKO 1993:55 (ään.)

12-vuotiaat A ja B olivat kaataneet maahan tulenarkaa ainetta, jonka A oli sytyttänyt tuleen. A:n pyynnöstä B oli laittanut tuleen ainetta sisältäneen muoviasian. Astia oli lehahtanut tuleen ja B oli potkaissut sitä niin, että se osui lähellä olleeseen 8-vuotiaaseen C:hen. C:lle aiheutui vaikeita palovammoja, joista A ja B tuomittiin yhteisvastuullisesti maksamaan vahingonkorvausta. Korvausmäärää soviteltiin ottamalla huomioon A:n ja B:n ikä, kehitystaso, teon laatu ja asianosaisten varallisuusolot sekä muut olosuhteet. Korkein oikeus määräsi maksettavaksi 15 000 markkaa kivusta ja särystä sekä 60 000 markkaa pysyvistä viasta ja haitasta, mukaan lukien kosmeettinen haitta.

Alaikäisen vahingonkorvausvelvollisuutta pohtiessa on myös syytä ottaa huomioon vahingonaiheuttajan seurassa olleiden henkilöiden vastuu. Välttävätkö nämä vastuun vahinkoteon ulkopuolisina vai voidaanko heidät tuomita yllytyksestä tai muusta tekoa edistävästä toiminnasta? Huoltaja tai muu vastuuvollinen henkilö ei joutu korvausvastuuseen alaikäisen vahingonteosta ellei hän ole itse tuottamuksellisesti vaikuttanut tekoon. Huoltajalle voi syntyä korvausvastuu alaikäisen vahingonteosta esimerkiksi, jos hän on laiminlyönyt alaikäisen valvonnan, kasvatuksen tai antanut tämän haltuun vaarallisia esineitä. (Hemmo 2002,

54–55.) Myös esimerkiksi koulu voi joutua korvausvastuuseen koulukiusaamisen oppilaalle aiheuttamasta vahingosta. (Ståhlberg & Karhu 2013, 229.)

KKO 1983-II-41 (ään.)

7-vuotiaan A:n heittäjä tikka oli osunut 5-vuotiaan leikkiverin silmään. Silmä vaurioitui niin pahoin, että se jouduttiin poistamaan. A:n vanhemmat tuomittiin maksamaan korvausta, koska he olivat laiminlyöneet velvollisuutensa valvoa, ettei huollettava päässyt yksin käyttämään tikkapeliä. Korkein oikeus katsoi kohtuulliseksi korvaussummaksi 25 000 markkaa, joista 5 000 markkaa määrättiin maksettavaksi kivusta ja särystä, ja 20 000 markkaa pysyvistä viasta ja haitasta.

Vanhempi tai muu huoltaja on sitä suuremmassa vastuussa lapsensa aiheuttamasta vahingosta, mitä nuorempi lapsi on. Lapsen vahingonkorvausvastuu lisääntyy hänen kasvaessaan kohti täysi-ikäisyyttä ja lähtökohtaisesti vanhemman tai huoltajan vahingonkorvausvastuu poistuu kokonaan nuoren tultua täysi-ikäiseksi. Vanhemman tai muun huoltajan korvausvastuuta, kun lapsi on tapaturmaisesti, tuottamuksellisesti tai tahallisesti aiheuttanut vahinkoa, ei ole kuitenkaan määritelty missään lainsäädännössä. (Mahkonen 2010, 61–62.)

Korvausvastuun vanhentuminen

Velan vanhentumisesta annetun lain (728/2003) mukaan velan yleinen vanhentumisaika on kolme vuotta (4 §). Vahingonkorvausvelka vanhenee yleisen velan vanhentumisajan mukaisesti, jos vanhentumisaikaa ei katkaista. Vahingonkorvausvelan vanhentumisaika alkaa kulua muuhun kuin sopimussuhteeseen perustuvassa vahingonkorvauksessa siitä, kun vahingonkärsijä on saanut tietää tai hänen olisi pitänyt tietää vahingosta ja sen aiheuttajasta (7.1 § k 3). Esinevahingoissa vahinko on yleensä havaittavissa heti vahinkotapahtuman jälkeen, toisin kuin henkilövahingoissa, joissa vahinko voi ilmetä vasta pitkän ajan jälkeen. Tästä syystä vahingon ilmenemisaika voi olla vaikeaa määritellä. Vanhentumisaika alkaa tällöin siitä päivästä, kun vahingosta on saatu tarpeeksi tietoa. (Ståhlberg & Karhu 2013, 495–498.)

Vahingonkorvausvelka vanhenee siis kolmen vuoden kuluessa siitä, kun vahingonkärsijä on saanut tarvittavat tiedot korvauksen vaatimiseksi. Jos vahingosta tai sen aiheuttajasta saadaan tieto kuitenkin vasta, kun vahinkotapahtumasta on kulunut seitsemän vuotta, on vanhentuminen mahdollista katkaista kymmenen vuoden sisällä vahingon tapahtumisesta. Tämän ajan jälkeen ei ole enää mahdollista vaatia vahingonkorvausta, ellei kysymys ole henkilö- tai ympäristövahingosta. Vanhentumisen katkaisemisesta alkaa aina uusi kolmen vuoden vanhentumisaika, koska kymmenen vuotta on vain vahingonkorvausvaatimuksen tekemiselle asetettu enimmäisaika. (Saarnilehto 2014, 216.) Rikoksesta johtuvaa vahingonkorvausvelkaa ei voida kuitenkaan katsoa vanhentuneeksi niin kauan kun rikosasiassa voidaan nostaa syyte tai kun rikosasian käsittely on viireillä tuomioistuimessa (Laki velan vanhentumisesta 7.3 §). Tällä säännöksellä on haluttu tarjota vahingon kärsijälle mahdollisuus vaatia korvausta rikosasian käsittelyn yhteydessä (Saarnilehto 2014, 217).

Vanhentuminen voidaan katkaista vapaamuotoisin tai oikeudellisin keinoin. Vanhentumisaika alkaa alusta esimerkiksi, jos velallinen suorittaa vahingonkorvausvelkaa, velkoja vaatii velalliselta suoritusta tai asiasta nostetaan kanne tuomioistuimessa. Velasta muistuttaminen täytyy tapahtua toteennäytettävällä tavalla ja ilmoittamalla vahingonkorvauksen peruste ja korvausmäärä. (Ståhlberg & Karhu 2013, 495, 497.)

5.2 Korvattava vahinko

Vahingonkorvauslain mukaan vahingonkorvauksella voidaan hyvittää henkilö- ja esinevahingot, sekä tietyin edellytyksin kärsimys. Jos vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla, julkista valtaa käytettäessä tai muutoin painavista syistä, käsittää vahingonkorvaus hyvityksen myös sellaisesta taloudellisesta vahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. (5:1 §.)

Vahinko voidaan määritellä esimerkiksi ulkoisen seikan aiheuttamaksi odottamattomaksi muutokseksi, jota on pidettävä vahingonkärsijän kannalta epäedul-

lisena. Vahinkolajiluokittelun perusteena on vahingon ilmeneminen joko henkilössä, esineessä tai varallisuudessa. Tämän jaon perusteella vahinkolajit on luokiteltu kolmeen pääkategoriaan, eli henkilö-, esine- ja varallisuusvahinkoihin. Henkilövahinkoihin kuuluvat terveyden- tai mielentilassa esiintyneet vahingot. Kärsimys luetaan omaksi vahinkolajikseen vahingonkorvauslaissa, koska se ei johdu lääketieteellisesti todettavasta sairaudesta tai vammasta. Varallisuusvahingot tai niin sanotut puhtaat varallisuusvahingot ovat sellaisia taloudellisia vahinkoja, jotka eivät ole missään yhteydessä esine- tai henkilövahinkoon. (Ståhlberg & Karhu 2013, 289–291.)

Rikoksen uhrilla on aina oikeus vahingonkorvaukseen rikoksesta aiheutuneista vahingoista. Vahingonkorvausta haetaan yleisimmin varastetusta tai vahingoitetusta omaisuudesta, fyysisestä kivusta ja särystä, henkisestä kärsimyksestä, pysyvästä haitasta ja oikeudenkäyntikuluista. Korvausvaatimuksen perusteeksi on hyvä esittää kuitteja tai asiantuntijan arvio aiheutuneista kuluista. Tuomioistuimien voi määrätä vahingonkorvaukset maksettavaksi esimerkiksi rikosasian yhteydessä. Tuomioistuimen ratkaisulla korvaus voidaan viedä ulosottoon, mikäli korvausten maksamisesta ei saada muilla tavoin sovittua. (Rikosuhripäivystys 2014.)

Joissain tapauksissa rikoksen uhri voi saada korvausta myös valtiolta. Tällöin valtion korvauksesta vähennetään jo muualta, esimerkiksi vakuutuksesta ja rikoksen tekijältä saadut korvaukset. Valtion korvauksia voi saada pääsääntöisesti vain tuomioistuimen päätöksellä, mutta jos rikosta ei ole selvitetty tai tekijää saatu kiinni, voi valtion korvausta saada myös ilman oikeuden päätöstä. Korvausta voi hakea Valtionkonttorilta kolmen vuoden kuluessa tuomioistuimen lainvoimaisesta tuomiosta tai kymmenen vuoden kuluessa, jos asiaa ei ole käsitelty oikeudessa esimerkiksi rikoksen tekijän ollessa alle 15-vuotias. (Rikosuhripäivystys 2014.)

Vuonna 2009 tehdyn Kansallisen uhritutkimuksen mukaan varkaudet ja vahingonteot ovat kotitalouksille kaikista eniten vahinkoa aiheuttavia rikoksia. Kaupan alalla vahinkoa aiheuttavat yleisimmin myymälävarkaudet ja teollisuudessa petokset. (Aaltonen, Salmi & Danielsson 2014, 115–116.) Alaikäisten tekemistä ri-

koksista tyypillisimpiä henkilövahinkojen aiheuttajia ovat pahoinpitelyrikokset ja esinevahinkojen aiheuttajia varkaudet ja vahingonteot.

5.2.1 Henkilövahingot

Henkilövahingot voidaan jakaa vahingonkorvauslain perusteella henkilövahinkoihin ja kärsimykseen. (HE 167/2003 vp, 4.) Henkilövahingot ovat lääketieteellisesti todettavia, epäedullisia muutoksia ihmisen terveydentilassa. Kärsimyksellä taas tarkoitetaan henkistä kärsimyksen tunnetta, jota ei yleensä voida lääketieteellisesti todeta. Henkilövahinkojen seuraukset ovat usein pitkäaikaisia ja taloudellisesti vaikeita. (Ståhlberg & Karhu 2013, 292.) Hallituksen esityksen mukaan tyypillisin henkilövahinkona korvattava fyysisen terveydentilan häiriö on ruumiinvamma, jolla tarkoitetaan yleensä äkillisen ulkoisen syyn aiheuttamaa ruumiillista vammaa, kuten luunmurtumaa. Myös vähäiset ruumiinvammat, kuten mustelmat lasketaan henkilövahingoksi. (HE 167/2003 vp, 4.)

Korvattava henkilövahinko voi olla fyysisen lisäksi myös psyykinen muutos henkilön terveydentilassa. Tällaiset mielentilan häiriöt, kuten masennus tai sielullinen järkytystila, voivat olla ongelmallisia korvattavia, sillä niiden olemassa oloa tai liittymistä itse vahinkoon voi olla vaikea todistaa. Psyykkisen terveydentilan häiriöt voivat ilmetä yksinään tai esimerkiksi ruumiinvamman tai sairauden yhteydessä. (Ståhlberg & Karhu 2013, 299.) Psyykkisen terveydentilan häiriöt on pystyttävä näyttämään toteen lääketieteellisin keinoin, jotta ne voidaan korvata. Mielihahan, surun tai pelon tunteet eivät ole vahingonkorvauslain nojalla korvattavia henkilövahinkoja. (HE 167/2003 vp, 5.)

Vahingonkorvauslain mukaan henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista, ansionmenetyksestä, kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta sekä pysyvästä haitasta. (5:2 §.) Sairaanhoido- ja muut kustannukset arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Lähtökohtana on todellisuudessa aiheutuneet, esimerkiksi sairaalalaskujen mukaiset kustannukset. Vahingonkorvausoikeudellisen periaatteen mukaan vahinkoa kärsi-

neen on kuitenkin pyrittävä rajoittamaan korvattavan vahingon määrää. (HE 167/2003 vp, 6.)

Korvausvelvollisuuden on tarkoitettu koskevan pääsääntöisesti sellaisia välitöntä vahinkoa, joka on välittömästi vahinkotapahtuman johdosta aiheutunut loukkaantuneelle henkilölle itselleen. (HE 167/2003 vp, 5.) Välillinen henkilövahinko on sellainen vahinko, joka on aiheutunut kolmannella osapuolella ruumiinvamman tai kuoleman seurauksena. Esimerkkinä tästä on hautauskulut. (Ståhlberg & Karhu 2013, 295.) Myös henkilövahingon kärsineen vanhemmilla, lapsilla, aviopuolisolla ja muilla näihin rinnastettavilla erityisen läheisillä henkilöillä voi erityisestä syystä olla oikeus korvaukseen heille aiheutuneesta vahingosta. Tällaisia korvattavia vahinkoja voivat olla esimerkiksi tarpeelliset kustannukset ja ansionmenetykset, jotka aiheutuu henkilövahingon kärsineen hoitamisesta. (Ståhlberg & Karhu 2013, 302–303)

Kipu ja särky

Kipu ja särky, sekä muu tilapäinen tai pysyvä haitta korvataan henkilövahinkojen yhteydessä aineettomina vahinkoina. Kipu on äkillistä, ja särky jatkuvaa vamman aiheuttamaa epämiellyttävää tunnetta. Pysyvällä haitalla tarkoitetaan sellaisia henkilövahingon seurauksia, jotka vaikuttavat vahingonkärsineen elämänlaatuun heikentävästi käytännössä koko loppuelämän ajan. Haitta on tilapäinen siihen asti, kunnes vahingonkärsijä on parantunut tai tilanne vakiintunut niin, että haitta voidaan määritellä pysyväksi. (Ståhlberg & Karhu 2013, 296, 298.)

Vahingonkorvauslain mukaan kivusta, särystä ja muusta tilapäisestä haitasta maksettavan korvauksen määrittelyssä on otettava huomioon henkilövahingon laatu ja vaikeusaste, sen edellyttämän hoidon laatu sekä haitan ja hoidon kesto-aika. Jos vamman laatu huomioon ottaen on ilmeistä, että siitä on aiheutunut kipua ja särkyä, ei niistä välttämättä vaadita erityistä selvitystä (HE 167/2003 vp, 7). Pysyvän haitan korvauksen määrittelyssä on otettava huomioon henkilövahingon laatu, vaikeusaste ja vahinkoa kärsineen ikä. Vahinkoa kärsineen

elämänlaadun erityinen heikentyminen voidaan katsoa korvausta korottavana tekijänä. (5:2c §.)

Ansionmenetys

Ansionmenetyksellä tarkoitetaan ansiotulojen ja vastaavien työkyvyn käyttöön perustuvien tulojen menettämistä tai vähentymistä. (HE 167/2003 vp, 6.) Vahingonkorvauslain mukaan korvaus ansionmenetyksestä määritellään ansiotulojen mukaan, joita vahinkoa kärsinyt olisi ilman vahinkotapahtumaa saanut. (5:2a §.) Myös henkilövahingon kärsineen läheisellä voi olla oikeus kohtuulliseen korvaukseen henkilövahingon kärsineen hoitamisesta aiheutuvista tarpeellisista kuluista ja ansionmenetyksestä. Korvausta on mahdollista saada korkeintaan siihen saakka, kun vahingon kärsineen terveydentila on vahinkotapahtuman jälkeen vakiintunut. (5:2d §.)

Ansionmenetykskorvauksen määräämiseen vaikuttaa pääasiassa ansionmenetyksen ajankohta, eli onko kyseessä ennen korvausta tapahtunut ansionmenetys vai tulevaisuudessa aiheutuva ansionmenetys. Ennen korvausta toteutuneen ansionmenetyksen määrä on yleensä melko helposti todettavissa, kun taas tulevaisuudessa aiheutuvan ansionmenetyksen määrää voi olla huomattavasti vaikeampi määritellä. Päätös korvausmäärästä perustuukin arvioon vahinkoa kärsineen ansiokyvystä vastaisuudessa. (HE 167/2003 vp, 6.)

Kärsimys

Kärsimys on henkistä kärsimyksen tunnetta, joka esiintyy negatiivisena muutoksena henkilön tunnetilassa. Se voi esiintyä esimerkiksi suruna, pelkona ja nöyryytyksenä. (HE 167/2003 vp, 10) Vahingonkorvauslain mukaan oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä, 1) jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu; 2) jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty; 3) jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukat-

tu; tai 4) jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muuten, kuin 1–3 kohtiin verrattavalla tavalla. (5:6 §.)

Kärsimystä ei tarvitse lääketieteellisesti todeta ja korvauksen onkin tarkoitus hyvittää kärsimystä, jonka on voitu olettaa aiheutuneen henkilöön kohdistuvasta loukkauksesta. (HE 167/2003 vp, 10) Kärsimys voidaan korvata yksilöllisesti tapauksen mukaan, kun taas kipu ja särky korvataan aina, ellei muuta ole säädetty. Korvattavuuden tärkein peruste kuitenkin on, että henkilövahinko on aiheuttanut hoidon tarvetta tai johtanut tulonmenetykseen työkyvyttömyyden takia. (Ståhlberg & Karhu 2013, 305.)

Vika tai muu pysyvä haitta

Vika on vahinkoa kärsineen toimintakykyä alentava ja epämiellyttävän tilan aiheuttava vamma, joka voi rajoittaa henkilön mahdollisuuksia elää toiminnallisesti täysipainoista elämää. Haitta voi olla esimerkiksi sellainen kosmeettinen haitta, joka ei konkreettisesti vaikuta vahinkoa kärsineen toimintakykyyn. Tällaisia kosmeettisia haittoja ovat yleensä ulkonäköä rumentavat arvet. Korvaukseen oikeuttavan vian tai haitan tulee olla luonteeltaan pysyvä. Jos vika tai haitta on luonteeltaan sellainen, että se todennäköisesti paranee tai muuttuu, määrätään korvaus maksettavaksi pysyväksi jäävän vian tai haitan perusteella. (HE 167/2003 vp, 7.)

5.2.2 Esinevahingot

Vahingonkorvauslain mukaan esinevahinkona on korvattava esineen korjauskustannukset, vahingosta aiheutuneet muut kulut ja arvonalennus. Vaihtoehtoisesti on korvattava tuhoutuneen tai hukatun esineen arvo ja tulojen tai elatukseen vähentyminen. (5:5 §.) Esinevahinko voi ilmetä irtaimen tai kiinteän esineen varioitumisena ja tuhoutumisena, kuin myös esineen joutumisena tilapäisesti pois käyttäjältään tai omistajaltaan. Esinevahingot voivat ilmetä korjauskustannuksina tai epäsuorana tulonmenettämisenä. Esineeseen liittyvää tunnearvoa ei

pääsääntöisesti pidetä korvaussummaa korottavana tekijänä. (Ståhlberg & Karhu 2013, 313–314.)

Esinevahinkoa korvattaessa tulee ensin katsoa onko esine korjattavissa. Mikäli esine on korjattavissa, perustuu korvauksen määrä esineen korjauskustannuksiin. Esineen omistajan tulee itse järjestää korjaus niin, että korjauksesta ei aiheudu tarpeettomia kustannuksia. Korjauksella esineen kunto saatetaan tapahtumia edeltävälle tasolle. Jos esinettä ei korjauksella saada entistä vastaavaan kuntoon, on vahingonkärsijällä oikeus saada korvausta myös arvonalennuksesta. Mikäli esine on tuhoutunut ja vahingonkärsijä hankkii tilalle uuden vastaavan, tulee jälleenhankintahinnasta pääasiassa korvata vain alkuperäisen esineen varallisuusarvoa vastaava summa. (Hemmo 2002, 137.)

6 Pohdinta

Lasten ja nuorten tekemät rikokset ovat vuosikausia herättäneet yhteiskunnassa enemmän keskustelua ja tunteita kuin aikuisten rikokset. Alaikäisten tekemistä rikoksista kirjoitetaan paljon lehdissä ja niitä kauhistellaan mediassa. Esimerkiksi nuorisojengien tekemät pahoinpitelyt Helsingissä ovat olleet pinnalla viime aikoina. Syitä alaikäisten rikollisuuteen on lukemattomia. Yhtä yhteistä rikollisuutta aiheuttavaa tekijää ei ole, vaan rikollisuus johtuu yleensä monien tekijöiden summasta. Vaikuttajina toimivat usein omat henkilökohtaiset ominaisuudet, perheolosuhteet ja ystäväpiiri. Lisäksi esimerkiksi huumausaineiden ja alkoholin käytön lisääntyminen, sekä perheiden rikkoutuminen ja taloudellisen aseman heikentyminen ovat merkittäviä tekijöitä lasten ja nuorten rikollisuudessa.

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa rikosoikeudellinen vastuuikäraja on 15 vuotta. Rikosoikeudellisen vastuuikärajan olemassaolo on välttämätöntä. Ajatuksena on, että rikosoikeudellinen vastuu edellyttää sellaista henkistä kypsyyttä, jonka vain riittävä ikä voi tuoda mukanaan. Ikäraja on perusteltu, eikä sen alentamisella uskottaisi olevan vaikutusta lasten ja nuorten rikollisuuden mää-

rään tai sosiaalistumiseen. Ikäraja on sidoksissa käytössä oleviin seuraamuksiin ja niiden käyttöperusteisiin. Kasvatukselliset ja hoidolliset seuraamukset yhdistetään nuorimpiin ja rikoksentekijöihin, kun taas rankaisulliset seuraamukset kuuluvat vanhemmille ikäryhmille. Mitä nuoremmista ikäryhmistä on kyse, sitä suurempi merkitys muilla kuin rikosoikeudellisilla toimenpiteillä on.

Usein ajatellaan, että 15-vuoden ikäraja antaa sitä nuoremmille mahdollisuuden toimia rikoslain säännöksiä vastaan tulematta rangaistuksi tai, että yhteiskunta ei voi millään tavalla puuttua heidän tekemisiinsä. On kuitenkin muistettava, että alle 15-vuotiaisiin voidaan kohdistaa muita kuin rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Pahimmassa tapauksessa lapsi voi joutua esimerkiksi huostaan otetuksi tai myöhemmin ulosottoon maksamattomista vahingonkorvauksista.

Nuoruus on rikosten teon kannalta aktiivisinta aikaa. Etenkin varkaudet, vahingonteot, pahoinpitelyt ja alkoholirikokset huipentuvat nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen. Suurin osa alaikäisten rikoksista ei kuitenkaan tule poliisin tai muun viranomaisen tietoon, eikä sen määrästä näin ollen voida saada täysin luotettavaa tietoa. Lasten ja nuorten rikollisuus on ainakin viimeisen kymmenen vuoden aikana vähentynyt huomattavasti ja rikoksista pidättäytyviä alaikäisiä on yhä enemmän. Voimakkaimmin viime vuosina lisääntynyt rikosryhmä on 15–17-vuotiaiden keskuudessa ollut huumausainerikokset. Poliisin tilastojen mukaan myös nuorten väkivaltarikokset ovat lisääntyneet.

Lapset tekevät rikoksia yleensä ajattelemattomuuttaan ja mielijohteesta. Vahingot aiheutuvat yleensä leikinomaisesta keppostelusta. Nuorten tekemät rikokset taas ovat yleensä suunnitellumpia ja harkitumpia. Rikokset tehdään yleensä ryhmässä ja päihteiden vaikutuksen alaisena. Alaikäisten rikoksia pidetään kuitenkin kasvuvaiheeseen kuuluvana kapinointina ja siksi niitä katsotaan usein läpi sormien. Alaikäisten erityiskohtelu perustuu siihen, että rikollisuus ja poikkeava käyttäytyminen käsitetään lyhytaikaiseksi ja ohimeneväksi normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluvaksi rajojen koettelemiseksi. Lisäksi uskotaan, että lapset ja nuoret ovat aikuisia vastaanottavaisempia kasvatuksellisille toimenpiteille ja yrityksille vaikuttaa asenteisiin ja käyttäytymistottumuksiin. Yleisten periaatteiden mukaan lasta ei rangaista.

Alaikäisiin kohdistuvat rangaistukset ovat pääasiassa samat kuin aikuisilla, mutta ne tuomitaan yleensä lievempinä. Alaikäisten kohdalla sakot ovat pienempiä, rangaistusajat lyhyempiä ja syyttämättä sekä tuomitsematta jättämistä käytetään seuraamuksena useammin kuin aikuisten kohdalla. Lisäksi alle 18-vuotiaille on suunnattu erityisrangaistuksena nuorisorangaistus ja alle 21-vuotiaat voidaan määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteeksi valvontaan. Vaikka nuorisorangaistus onkin juuri alaikäisille, heidän tarpeitaan huomioon ottaen suunniteltu rangaistus, ei sen käyttö ole vielä kymmenessä vuodesakaan yleistynyt. Yhdyskuntaseuraamuksista ehdollinen vankeus on yhä nuorille eniten tuomittu rangaistus.

Suurimmasta osasta rikollisista teoista aiheutuu myös korvattavaa vahinkoa. Siksi myös vahingonkorvausta on tärkeää käsitellä rikosoikeudellisen vastuun yhteydessä. Alaikäisen vahingonkorvausvastuuseen ei vaikuta rikosoikeudellisen vastuun 15-vuoden ikäraja, vaan myös sitä nuoremmat ovat velvollisia korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Käytännössä on kuitenkin katsottu, että alle kouluikäistä ei ole syytä laittaa vastuuseen. Tämäkin on hyvin tapauskohtaista ja asiaan vaikuttavat yleensä teon luonne, sekä aiheutetun vahingon laatu ja määrä.

Vahingonkorvaukset lankeavat lapselle tai nuorelle maksettavaksi sitten, kun hän alkaa tienata rahaa. Vanhemmat tai huoltaja voivat joutua vastuuseen ainoastaan, jos he ovat laiminlyöneet alaikäisen valvonnan. Usein vanhemmat kuitenkin maksavat vahingonkorvaukset, vaikka vastuun ei katsottaisi ulottuvan heihin. Tähän voi olla syynä esimerkiksi se, että vahingonkorvaussumma kasvaa korkoa vuosittain ja maksamaton vahingonkorvaus on ulosottooperuste.

Nuoria 15–17-vuotiaita rikoksentekijöitä koskeva lainsäädäntö on monilta osin vanhentunutta. Nuoria koskevia ja etenkin heidän erityistilanteensa ja elämäntilanteensa huomioon ottavia rangaistusvaihtoehtoja on vähän ja menettelytavatkin ovat jäykkiä. Nuoria rikoksentekijöitä koskevaa lainsäädäntöä on pyritty uudistamaan jo 1960-luvulta asti. Suurempia uudistuksia ei ole kuitenkaan tehty, koska nuorten rikoksentekijöiden elämäntilanteen parantaminen vaatii usei-

den tahojen yhteistyötä. Suurin aikaansaatu muutos on vuonna 2005 käyttöön otettu nuorisorangaistus, joka on 15–17-vuotiaille nuorille suunnattu rangaistusmuoto. (HE 229/2009 vp, 4.) Lisäksi rikosoikeuden ja sosiaalitoimen yhteistoimintaa pyritään vuosi vuodelta vahvistamaan. (Lappi-Seppälä 2011, 135.)

Toukokuussa 2015 on tarkoitus tulla voimaan uusi kaikkia yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskeva yhteinen laki, joka sisältäisi lainsäädännön niin yhdyskuntapalvelusta, valvontarangaistuksesta, ehdollisesta vankeudesta ja nuorisorangaistuksesta. Lisäksi lakiin sisältyisi lainsäädäntö ehdollisen vankeuden valvonnasta ja ehdonalaisen vapauden valvonnasta. Lain tarkoituksena on tuoda yhteen yhdyskuntaseuraamusten yhteiset ja kunkin ominaiset piirteet, sekä niiden keskinäiset suhteet. Lakiin on myös ehdotettu otettavaksi käyttöön uusi nuorille, alle 21-vuotiaana rikoksen tehneille suunnattu, sosiaalista toimintakykyä ja rikoksettoman elämän valmiuksia kehittävää toimintaa sisältävä yhdyskuntapalvelu. Tätä yhdyskuntapalvelua käytettäisiin, kun tavanomainen yhdyskuntapalvelu ei sopisi tarkoitukseen. (HE 215/2014 vp, 1.) Mielestäni tällainen uudistus on erittäin tervetullut, sillä sen ansiosta kaikki yhdyskuntaseuraamuksia koskeva lainsäädäntö löytyisi samasta paikasta ja niitä olisi helpompi vertailla keskenään. Uskon, että tämä laki olisi helpottanut opinnäytetyöni tekemistä huomattavasti ja säästänyt aikaa.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää alaikäisen rikosoikeudelliseen vastuuseen liittyviä tekijöitä. Tavoitteena oli etsiä vastaukset opinnäytetyön tärkeimpiin tutkimuskysymyksiin, eli minkälaisiin rangaistuksiin alaikäinen voidaan tuomita ja mikä on alaikäisen vahingonkorvausvelvollisuus. Lisäksi tutkimuskysymyksiä oli tärkeää pohjustaa selvittämällä, minkälaisia ovat alaikäisten tyypillisimmät rikokset ja miksi rikoksia tehdään. Tavoitteessa olen mielestäni onnistunut hyvin. Opinnäytetyössä on käytetty vain luotettavaksi todettuja lähteitä, ja lakia sekä kirjallisuutta on tutkittu laajasti. Opinnäytetyön aihe on siitä hyvä, että sitä olisi helppo lähteä jatkamaan hyvinkin moneen eri suuntaan. Olisi mahdollista perehtyä enemmän esimerkiksi alaikäisten tekemien rikosten syihin tai jatkaa aiheetta rikosprosessin muille osa-alueille, kuten esitutkintaan, syyteharkintaan, oikeudenkäyntiin ja rangaistuksen täytäntöönpanoon.

Opinnäytetyöprosessissa ongelmiksi ilmenivät toisaalta lähteiden laajuus, mutta toisaalta myös lähteiden yksipuolisuus. Aiheeseen löytyi paljon lakeja, hallituksen esityksiä ja kirjallisuutta, mutta lähteet kuitenkin painottuivat usein rikosoikeuteen yleisesti, eikä alaikäisiä koskevaa erityissäätelyä oltu juurikaan käsitelty. Opinnäytetyötä tehdessäni opin, että tämä rikosoikeuteen perustuva aihe on erittäin laaja ja sen perusteelliseen tutkimiseen ei riitä muutama kuukausi. Opin myös, että lasten ja nuorten kohdalla rangaistusten ja vahingonkorvausvastuun mittaaminen on erittäin tapauskohtaista. Alaikäisten seuraamukset ovat normaalia rangaistusasteikkoa lievempiä ja sakkoa sekä ehdollista vankeutta ankarimpia rangaistuksia käytetään nuorten keskuudessa hyvin vähän. Oikeustapauksia nuorten tekemistä rikoksista oli vaikeaa löytää, mikä johtuu luultavasti siitä, että reilu kolme neljäsosaa nuorten rangaistuksista määrätään rikesakkotai rangaistusmääräysmenettelyssä, eikä tuomioistuimissa.

Lähteet

- Aaltonen, M., Salmi, V. & Danielsson, P. 2014. Omaisuusrikokset. Teoksessa Lappi-Seppälä, T. & Kivivuori, J. (toim.) Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 111–142.
http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/VfwyB59LI/266_Rikollisuustilanne_2013_2014.pdf
- Elfgrén, T., Juntunen, R. & Norppa, K. 2007. Nuorten lakikirja. Rikoksesta rangaistukseen. Helsinki: Talentum.
- Esitutkintalaki 805/2011.
- Fine. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta. 2014. Vastuu- ja oikeusturvavakuutukset. <https://www.fine.fi/finanssitietoa/vakuutukset-ja-vahingot/vastuu-ja-oikeusturvavakuutukset.html> 7.3.2015
- Harrikari, T. 1999. Lapsi rikoksesta epäiltynä: Lapsirikollisuus poliisin tutkintaineistossa. Helsinki: Tietosanoma.
- HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 167/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalla laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 102/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 229/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 3/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamiseksi.
- HE 17/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 215/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Helsingin sovittelutoiminta. 2014. Nuorten oikeusopas. Tietoa nuorille rikosasioista.
http://www.sovittelutoiminta.fi/files/260/Nuorten_oikeusopas_2014.pdf 6.1.2014
- Hemmo, M. 2002. Vahingonkorvausoikeuden oppikirja. Helsinki: WSOY.
- Honkatukia, P. & Kivivuori, J. 2006. Johdanto. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.) Nuorisirikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1–14.
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki: Talentum.
- Itä-Suomen hovioikeus 9.2.2006 R 05/1433.
- Kivivuori, J. 2006. Nuorisirikollisuuden sosiologiset selitykset. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.) Nuorisirikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 161–186.

- Kivivuori, J. 2011. Portti vapauteen. Mistä rikollisuus johtuu?
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2455/mista_rikollisuus_johtuu 1.6.2011.
- KKO 1983-II-41
KKO 1991:185
KKO 1993:55
KKO 2004:63
KKO 2010:77
- Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden perusteet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Forum Iuris.
- Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010.
Laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004.
Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005.
Laki valvontarangaistuksesta 330/2011.
Laki velan vanhentumisesta 728/2003.
Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996.
- Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Helsinki: WSLT.
Lappi-Seppälä, T. 2006. Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Forum Iuris.
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Mahkonen, S. 2010. Lapsen korvausvastuu. Kuka korvaa ja mitä? Helsinki: Edita.
- Marttunen, M. 2002. Nuorisoprosessi: Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsitteilyn arviointia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Marttunen, M. 2008. Nuorisorikosoikeus: Alaikäisen rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Marttunen, M. 2014. Nuorten seuraamukset. Teoksessa Lappi-Seppälä, T. & Kivivuori, J. (toim.) Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 383–396.
http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/VfwyB59LI/266_Rikollisuustilanne_2013_2014.pdf
- Melander, S. 2010. Rikosoikeus 2010-luvulla. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Forum Iuris.
- Mohell, U. 2014. Portti vapauteen. Valvottu koevapaus.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/3040/valvottu_koevapaus 11.2.2014.
- Mielityinen, S. 2006. Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. Helsinki: Edita.
- Niemi, H. 2014. Rikosten sovittelu. Teoksessa Lappi-Seppälä, T. & Kivivuori, J. (toim.) Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 397–409.
http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/VfwyB59LI/266_Rikollisuustilanne_2013_2014.pdf
- Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 2014. Rikollisuustilanne 2013. Liitetaulukko 5A.
<http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/rikollisuustilanne/yjOzfanZL/Liitetaulukot.pdf> 8.10.2014

- Riikonen, J., Kosonen, M. & Rautiainen, M. 2012. Nuoren oikeusopas. Rikos ja sen vaikutukset.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/toimipaikkojenliitetiedostoja/6DjaiqeSl/Nuoren_oikeusopas.pdf
- Rikoslaki 39/1889.
- Rikosseuraamuslaitos. 2011. Yhdyskuntapalvelu.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/esitteet/697jokg6o/YKP_asiakkaalle_2011.pdf 24.1.2014
- Rikosseuraamuslaitos. 2013a. Nuorisorangaistus.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/nuorisorangaistus.html> 22.10.2013
- Rikosseuraamuslaitos. 2013b. Soveltuvuus selvitys.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/yhdyskuntapalvelu/soveltuvuus selvitys.html> 10.1.2013
- Rikosseuraamuslaitos. 2014. Nuorisorangaistuksen ehtojen ja määräysten rikominen.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/nuorisorangaistus/nuorisorangaistuksenehtojenja maaraysten rikominen.html> 28.2.2014
- Rikosuhripäivystys. 2014. Vahingonkorvaukset rikosvahingoissa.
<http://www.riku.fi/fi/oppaat+ja+ohjeet/vahingonkorvaukset+rikosvahingoissa/> 3.3.2015.
- Rikosvahinkolaki 1204/2005.
- Rovaniemen hovioikeus 23.3.2001 R 00/876.
- Saarnilehto, A. 2014. Rikokseen perustuvan vahingonkorvauksen vanhentumisesta.
<http://www.edilex.fi.tietopalvelu.karelia.fi/artikkelit/11717.pdf> 7.1.2014
- Salmi, V. 2014. Nuorisorikollisuus. Teoksessa Lappi-Seppälä, T. & Kivivuori, J. (toim.) Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 207–226.
http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/VfwyB59LI/266_Rikollisuustilanne_2013_2014.pdf
- Salmi, V. 2015. Portti vapauteen. Nuorisorikollisuus.
<http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2457/nuorisorikollisuus> 20.2.2015.
- Ståhlberg, P. & Karhu, J. 2013. Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki: Talentum.
- Suomen perustuslaki 731/1999.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2004. Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja n:o 11. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2011. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum.
- Tapani, J. & Tolvanen, M. 2013. Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Helsinki: Talentum.
- Tilastokeskus. 2014. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. Katsaus rangaistuksiin 2013.
http://www.stat.fi/til/syyttr/2013/syyttr_2013_2014-12-16_kat_001_fi.html 16.12.2014

Turun hovioikeus 4.7.2013 R 12/1864.
Vaasan hovioikeus 6.2.1990 R 89/942.
Vahingonkorvauslaki 412/1974.
Vankeuslaki 767/2005.